

Kísértő téveszme vagy kreatív megoldás? Katolikusok és baloldaliak összefogásának igénye az 1930-as évek elején Magyarországon és Franciaországban

Hantos-Varga Márta

1931 kora nyarán, Bethlen István miniszterelnöki működésének utolsó hónapjaiban, egyúttal a kormánytámogató Keresztény Gazdasági és Szociális Párt politikai sikereinek időszakában tűnt fel a magyar közéletben egy olyan új csoportosulás, melynek szellemisége nem csupán a franciaországi katolikus megújulással, hanem a – sok vonatkozásban szintén keresztény elvekből merítő – fiatal francia nonkonformisták nézeteivel állítható párhuzamba.¹ Az eltérő gazdasági-, társadalmi-, politikai fejlődés, az elitő államberendezkedés és a katolicizmus különböző helyi súlya ellenére meglepő a témák, a látásmód, a nyelvezet, a célok egyezése folyóirataik hasábjain.² Hazánkban elsőként a *Korunk Szava* (1931–1938) alapítói, újságírói, pártfogói és előfizetői képviselték azt az irányzatot, melyet a kortársak modern- vagy baloldali, illetve neo- vagy integráltkatolicizmusként jelöltek. A lap felelősei elutasítottak minden – önmeghatározásukon kívüli – címkét. „Katolikusok vagyunk elsősorban [...], nem ingadozunk jobbra vagy balra” – írták 1932-ben.³ A szellemi függetlenség megőrzésére törekedve, s a „szabad szó hatalmával” élve a megszokott politikai értelmezési keretek, működési módok, hatalmi technikák határozott bírálatát adták. „Mi változást kívánunk. Változást a közfelfogásban, változást a szokásokban, változást az intézményekben, változást a törvényekben, változást, ami a legnehezebb és legfontosabb és sorrendben is a legelső [...] egész valónk beállítottságában.”⁴ Az évtized elején világméretűvé váló krízist civilizációs válságként értelmezték, ezért ellenszernek, bármiféle aktivitás alapjának tényleges morális és spirituális⁵ átalakulást tekintettek. Küldetésüket „te-

---

¹ LOUBET DEL BAYLE, JEAN-LOUIS: Les nonconformistes des années 30. Une tentative de renouvellement de la pensée politique française. [Az 1930-as évek nonkonformistái. A francia politikai gondolkodás megújítási kísérlete.] Paris, 2001. (továbbiakban: LOUBET DEL BAYLE, 2001.) A szerző a fennálló gazdasági, politikai berendezkedéssel radikálisan szembenálló, a technokrata megoldásokat elutasító, a „szellem forradalmát” hirdető ifjú értelmiségi nemzedék történetét és publicisztikáját elemzi: a *Jeune Droite*, az *Ordre Nouveau* és az *Esprit* folyóiratai köré gyűlt szakértők eszméit.

² Szűk értelmiségi körökről lévén szó Franciaországban periodikától függően 2000–7000, Magyarországon 3000–4000 között mozgott a lapok példányszáma.

³ *Korunk Szava*, 1932. 17. sz. 16. p. E visszatérő állásfoglalás rokonítható az *Ordre Nouveau* és az *Esprit* publicistái által vallott „Ni droit, ni gauche! [Sem jobboldal, sem baloldal!]” politikai hitvallással, valamint a francia katolikus megújulás egyes orgánumainak (L’Aube, Sept, majd Temps Présent) nézőpontjával.

⁴ Az ifjú katolicizmus. In: *Korunk Szava*, 1931. 1. sz. 3. p.

⁵ Cégér-, érdek- és áltkatolicizmusról, illetve formalisztikus-, frázis- vagy konjunktúra-kereszténységről cikkeztek.

remtő cselekvésként” definiálták, mely „jogos kritikával” küzd az „emberiesség, a szabadság, az igazság minden követelményéért”, s „nem ijed meg a ránehezedő problémáktól, hanem igyekszik megtalálni a kérdés lényegét”.⁶ A szembenézés bátorsága szókimondással, valamint dialógus- és konfrontáció-képességgel párosult. A politikai katolicizmuson belül nem csak kisebbséget, hanem töredéket alkottak. Az 1930-as évek első felében a csoportot a „jelen” struktúrák elutasítása, a szociális érzékenység és a keresztény tanítás tisztelete tartotta össze, azonban a helyzetfeltárást követő megoldási javaslataik eltértek egymástól. A szerkesztőség szakadása (1935) letisztultabbá tette törekvéseik megfogalmazását.

A *Korunk Szava* születése első pillanatától kezdve figyelte a francia irodalmi, művészeti, egyházi és politikai élet rezgéseit. Hírt adott könyvekről, tanulmányokról, eseményekről.⁷ Annak ellenére, hogy az új mozgalmak, s maga a katolikus megújulás támaszként és referenciapontként szolgált, mégsem lehet egy minta pusztá átvételéről beszélni. Egyes esetekben pontosabb az egyidejűséget hangsúlyozni: hasonló tapasztalatok – a katolikus társadalom- és államelmélet azonos hermeneutikája miatt – meg- egyező megoldási javaslatot indukáltak. Az olvasmányélményeken túl személyes találkozások mélyítették a meglévő szellemi szálakat.⁸

A csoport problémaérzékelése, nyitottsága, a közjó iránti elkötelezettsége a baloldali értelmiség előtt is rokonszenvessé tette a vállalkozást. A tanulmányban – melyben a „reformkatolikus” kifejezést fogom használni – a párbeszéd első⁹ konkrét lehetőségét vizsgálom.

Ignotus Hugó cikksorozata 1934 első felében

Ignotus Hugó, a kiváló kritikus, a „megrögzött szociálliberális író”, 1934 nyarán a *Magyar Hírlap* hasábjain négy sodró stílusú, személyes hangvételű, igényes publikációban foglalkozott az évtized kihívásával: az egyéni és közösségi szabadságot fölszámoló, a személy méltóságát semmibe vevő „antiszociális és antiintellektuális diktatúrák” fenyegetésével.¹⁰ Az írások

⁶ N.N.: Új esztendő küszöbén. In: *Korunk Szava*, 1932. 1. sz. 5., 7., 1932. 17. sz. 16. p. A félmegoldások kárhóztatása, a realitás megkerülése/elhallgatása egyben a francia nonkonformisták egyik alaptémája.

⁷ Szemlézett lapok: *La Cité chrétienne*, *La Parole universitaire*, *La Vie catholique*, *La Croix*, *Les Nouvelles littéraires*, *Revue catholique des idées*, *L' Aube*, *Ordre Nouveau*, *La Vie intellectuelle*, *Esprit*, *Sept*.

⁸ ROY, CHRISTIAN: Les rapports du groupe personnaliste Ordre Nouveau avec la Hongrie et les Pays-Bas durant les années trente. [Az Ordre Nouveau perszonalista csoport kapcsolatai Magyarországgal és Hollandiával az 1930-as években] In: *Les relèves en Europe d'un après-guerre à l'autre*. Éd.: Dard, Olivier – Deschamps, Etienne. Bruxelles et al., 2005. (Euroclio n° 33.) 233–248. p.

⁹ A reformkatolikusok a „nemzet java” érdekében egyre markánsabban álltak ki a liberális és szociáldemokrata értelmiséggel folytatandó párbeszédért. HANTOS-VARGA MÁRTA: Az ideológiai ellenfél és a politikai ellenség elkülönítésének problémái. Sajtóvita a baloldallal való együttműködés lehetőségeiről 1943 tavaszán. In: *Századok*, 2015. 1. sz. 89–119. p.

¹⁰ Ignotus Hugó (1869–1949) a *Magyar Hírlap* vasárnapi számaiban, *Az idők mögül* címet viselő rovatban – a reflexiókra is válaszolva – négy hasábon tette közzé sorozatát. (Ld. alábbiakban.) Az első rész: Aldous Huxley katolizált. In: *Magyar Hírlap*,

éleslátása meghökkentő, érv- és vitakultúrája elegáns, útkereső jó szándéka tiszteletet kelt, megoldási javaslata feltűnő.

„Lehet, hogy az orosz bolsevizmus nem nacionálszocializmus, ahogy Trocki csúfolja, de mindenesetre rabszolgatartás, kezesége nélkül annak, hogy valaha emberi méltóság foghasson belőle kinőni. A szociáldemokrácia elbukott, a polgári demokrácia pedig, a nemzetekhez való lekötöttsége miatt, el sem tudott jutni az egyetemességhez. Egy nemzetközi szervezet van már csak, mely mint emberségesen emberiségi, még bírja magát, s ez az Egyház. Hogy meddig, az nemcsak a körülményeken áll, de fölkenntjeinek hivatottságán is”

– jegyzi meg első fejtegetésében.

Ignotus nem csupán jól diagnosztizálja a kontinens tényleges politikai állapotát (a sokak szemét felnyitó 1936-os nagy perek előtti Szovjetunió igazi arcát, az egyes államok belpolitikai törésvonalait, a német és osztrák szociáldemokrata pártok betiltásának következményeit, a parlamentáris demokráciák fragmentálódását, illetve lanyhasággal felérő európai erőegyensúly-politikáját), hanem a folyamatokat – az utókor felől nézve – jó érzékkel elemzi is. Visszatérően ismételt indítványát, az általános „hatalmaskodással” szemben a katolikus egyház és a liberalizmus egymásra találását, mely utóbbihoz az író a „demokrata szocializmus” ügyét is hozzákapcsolta, minden oldalon értetlenség fogadta. A fogalmak eltérő jelentéstartalma folytán a beszédszintek nem találkoztak. Ugyanazon szavak (liberalizmus, szocializmus, demokrácia, katolicizmus) a különböző eszmecsaládok mellett elkötelezett olvasókban eltérő értelmi és érzelmi asszociációkat keltettek.

1934 májusában Ignotus vélhetően sokkolóan és szinte profétikusan állítja: „Mikor a szájakat ököllel tömik be s a mellekre ráütnek, akkor az Egyháznak az ő lelki szerszámaival semmi kilátása, hogy a versenyt állhassa. De ha tud az az edény lenni, mely a másfél század óta jobbhöz szokott műveltek alázatát, dühét, kétségbeesését felfogja, s elébb ellentállással, majd cselekvéssé teszi át, akkor megint az lehet, ami volt: vezére annak, amiért egyedül érdemes élni.”¹¹ Ignotus elsősorban nem kiterjedt, bürokratikus intézményként, hanem morális tekintélyként, a humánus és az igazságosság őrzőjeként definiálta a katolikus egyházat, s bármily különös, teológiai szemmel, mégpedig „küldetése” felől közelítette meg: mindegyik eszme-futtatásában emlékeztetett annak „legbelső rendeltetésére”.¹²

A cikkekhez hozzászólók közül a (racionalista) küzdőtársak viszont a szervezet működését, a múlt vagy a jelen nyilvánvaló hibáit panaszolták fel, s mintha elsiklottak volna afölött, hogy a bírálatuk alá vont gondolatok nem kerültek meg a realitást, hisz írójuk nem feledte sem az inkvizíció korát, e „lázállapotot”, sem az Egyháznak egyes konkordátumokban megtestesülő modern kori „taktikai lépéseit”. A (reform)katolikus recenzor pedig,

1934. április 29. 5. p. (Továbbiakat ld. alább.) 1933-tól a napilap főszerkesztői tisztét a jogtanár és ügyvéd Friedmann Ernő (1883–1944) látta el.

¹¹ IGNOTUS: Még egy szó a Huxley-esetről. In: *Magyar Hírlap*, 1934. május 5. 5. p.

¹² IGNOTUS: Liberál-katolicizmus. In: *Magyar Hírlap*, 1934. június 17. 5. p.

alább kifejtendő okokból, apologetikus és távolságtartó álláspontra helyezkedett.

Ignotus a Gömbös-éra (1932. október – 1936. október) második évében kommentáloinál átfogóbb látószöggel dolgozott: nála az események és a lehetőségek együtt képezték a valóságot. A négy írás ezért gazdag mondanivalóban. Nem öncélúan provokál. Mindenekelőtt *értékrendek lehetséges találkozásáról* töpreng, s nem az ideák torzult megvalósulását veszi számba.

„Demokráciát, s liberalizmust ma úgy kinevetnek, mint aki a nagyapja cilianderében megy tüzet oltani. Holott demokrácia és liberalizmus éppúgy nem divat dolga, mint az nem, befogják-e orromat-számat, mikor levegő után kapkodok. [...] Nem a demokrácia teszi, ha a demokraták nem azok. Nem a liberalizmuson múlik, ha a liberálisok maguk adják a petróleumot, hogy fölgyútsák fölöttük a házat.”¹³

Tényként kezeli, hogy a vallás a magán- és közélet meghatározó része. Azzal is azonosul, hogy a kollektívizmus és az erőszak rendszerszerű érvényesülésének ellensúlyozására az egyházak kiszorítása helyett inkább a hittartalom által úgyszintén közvetített értékeket – az emberi méltóságot és a helyes léptékű emberi szabadságot – kell a politikai közösség életében megvalósítani.¹⁴ Úgy véli, ha az új típusú államberendezkedéseknek sikerül a katolicizmust megnyerni, az Egyház nem lesz más, mint „szolga, porkoláb és sereghajtó”.¹⁵ Az autoritatív szisztémák látványos európai megerősödése idején, skandalumot keltően, első ízben Ignotustól hangzik el egy meglepő kijelentés: „soha az Egyháznak ennyire nem volt érdeke a baloldaliság”.¹⁶

Erős polémiákkal tűzdelt időszakokra jellemző, hogy a vitapartnerek gyakorta az eredeti okfejtés csupán egyetlen szálára fókuszálnak. A szociáldemokraták havonta megjelenő elméleti folyóiratába, a *Szocializmus* című lapba Ignotus Pál, *A Toll* (1929–1938), utóbb a *Szép Szó* (1936–1939) egyik alapítója küldött rövid dolgozatot,¹⁷ majd pár héttel később, álneven, Mónus Illés is reflektált¹⁸ a szokatlan gondolatokra. Ignotus Pál édesapja

¹³ IGNOTUS: Tüzes nyelvek. In: *Magyar Hírlap*, 1934. május 20. 5. p.

¹⁴ Uo. „Így néz most körül [1934-ben] a liberalizmus és a demokrácia, s velük egy sorsba nyomorítva az intellektus [a humanista értelmiség] olyan szervezet után, mely befogadja őket, hogy helytálljon értük, s örökkévalóságával az ő örökkévalóságuknak is kezeze legyen. S látván, hogy az emberi nem megaláztatása ellen eddig csak a kereszténység merté fölemelni a szavát, a keresztény egyházakba vetik reménységüket, – s mivel meggyötretésük nemzeti címen történik, főképp a katolicizmus nemzetfeletti szervezetébe.”

¹⁵ Ld. 11. sz. jegyz.

¹⁶ Ld. 12. sz. jegyz.

¹⁷ IGNOTUS PÁL: A katolikus menedék. In: *Szocializmus*, 1934. 3. sz. [június] 102–106. p. (továbbiakban: IGNOTUS PÁL, 1934.)

¹⁸ –s.–s. [MÓNUS ILLÉS]: Liberál-katolicizmus. In: *Szocializmus*, 1934. 5. sz. [augusztus] 224–225. p. (továbbiakban: MÓNUS, 1934.) Mónus ekkor az MSZDP főtitkára (1933–1936), s a folyóirat főszerkesztője (1934–1938). Igazgatása alatt a lap „tartalmi és formai megújulást” élt át. VARSÁNYI ERIKA: A szociáldemokrata sajtó. In: *A szociáldemokrácia kézikönyve*. Szerk.: Varga Lajos. Bp., 1999. 267–274. p.; PINTÉR

két cikkére koherens logikai ív megrajzolásával válaszolt. A napi politika tanulásaiból kiindulva – előtérbe állítva Ausztria utolsó hónapjainak, az „ausztró-fasizmusnak”, Dollfuss kancellár rendi államának krónikáját, így a szervezett munkásság 1934. januári–februári felkeléseinek leverését – kétségbe vonta, hogy a katolicizmus a szabad gondolat „mentsvára” lenne, s azt is, hogy az Egyház „szociális irányú, társadalomformáló hatalommá” válhatna. Nem mellékes, hogy ugyanez év tavaszán Ries István egy jeles szakcikkekben¹⁹ elválasztotta egymástól a XI. Pius pápa *Quadragesimo Anno* kezdetű körlevelében²⁰ társadalomszervezési elvként megjelenő hivatásrendi organizációt az arra hivatkozó osztrák keresztényszocialista kormány ténykedésétől.

„A keresztény rendi szervezet nem államszervezet, hanem társadalmi szervezet. Az emberek önkéntes egyesülésén alapszik, tehát ellentétben van a diktatúrával. Nem azonos az állammal, tehát ellentétes a totális állam gondolatával [...] nem jelenti az egyesülési jognak a megszorítását, sőt, az enciklika eszméjével ellentétes a szabad szervezkedésnek a meggátlása és megakadályozása. Így, amikor az osztrák kormány a keresztény állam megszervezése címén a szocialista munkásság szakszervezeteit felosztatja: a leg súlyosabban vét a pápai enciklika ellen.”²¹

Ignotus Pál megjegyzései nem ellenségesek, „voltaireiánus szíve” nem gátja a keresztény tézisek respektusának. Azonban félti azt az „európai életkeretet és civilizációt”, azt az „egyetemességre törekvő szellemet”, melynek szülötte „a marxista ugyanúgy, mint Szent Tamás híve, bármilyen paradox legyen is ez a rokonság”. Ezt a közös örökséget ostromolja most a „törzsi és kaszti partikularizmus”, a „falkai sovinizmus”, s a publicista inkább keserűen, mint bántóan sorolja – mellőzve Ignotus Hugó és Ries István perspektíváját – kételyeinek okait. Nem képes elszakadni a „feudális és nagytőkés érdekeket kiszolgáló”, antiparlamentáris Ausztria oly közeli és konkrét példájától, egyúttal Innitzer bécsi hercegérsek „diktatúra-

---

ISTVÁN: A szociáldemokrata párt története, 1933–1944. Bp., 1980. (továbbiakban: PINTÉR, 1980.) 16–17., 26. p. Míg Ignotus Hugó nagybetűvel jelölte az Egyházat, Ignotus Pál és Mónus Illés kicsivel.

¹⁹ RIES ISTVÁN: A keresztény rendi állam. In: *Szocializmus*, 1934. 1. sz. [április] 30–36. p. (továbbiakban: RIES, 1934.) A szerző katolikus társadalomtudósok és morálteológusok (Oswald von Nell-Beuning, Josef Pieper, Johannes Messner) könyveit is felhasználta tanulmányához, ami sajátos értéket kölcsönöz munkájának.

²⁰ XI. Pius pápa (1922–1939) 1931. május 15-i keltezésű körlevelének (*Acta Apostolicae Sedis*, XXIII. 177–228. p.) horderejét nem kizárólagosan az ún. „hivatási rendek” [ordines] ajánlása adja. A szubszidiaritás elve és a „szociális igazságosság és szeretet” fogalma a 2. világháború utáni nyugat-európai kereszténydemokrata pártok gazdasági programjában meghatározó szempont lett. Az enciklika létrejöttének körülményeiről az egyik legkiválóbb összefoglalás: DROULERS, PAUL: *Le père Desbuquois et l'Action Populaire, 1919–1946*. [Gustave Desbuquois és a Népi Akció, 1919–1946] Paris, 1981. Tome II. (továbbiakban: DROULERS, 1981.) 152–158. p. A bőséges jegyzetapparátus további kutatást tesz lehetővé.

²¹ RIES, 1934. 33. p.

támogatásától”.²² Kulcsmondata kihívás: „Nem kell-e arra gondolnunk, hogy az egyház ma is csak azokban az országokban védi a szabadságot és emberséget, ahol azt történetesen az ő rovására nyomják el?”²³

Mónus Illés 1934 augusztusában egyszerre utalt vissza Ignotus Hugó sorozatára és Ignotus Pál replikájára. Karakteres szigorral szólal meg. Úgy véli, az olasz Néppárt, a német Zentrum és az osztrák katolikus párt történetének egyetlen olvasata van. Az egyház célja – súlyos kijelentés, mégis többször aláhúzza – a „hatalom körén belül maradás”, s emiatt „az utóbbi évtizedekben sokat vétett a haladás ügyének és sehol nem volt emberséges és nem nyújtott menedéket, ahol kellett volna”.²⁴ Véleménye teljességgel különbözött az „öreg” Ignotus felfogásától, aki a közép- és dél-európai térség politikai mozgásait, s benne a katolicizmus helyzetét árnyaltabban festette meg. Az idős irodalomkritikus-közíró, valamint a szocialista teoretikus ítélete egyéb pontokon is eltért egymástól. Ignotus liberalizmus értelmezése a szabad vita lehetősége és gyakorlata által az emberiség értelmének és ítélőképességének művelését alapvetőnek tartó J. S. Mill társadalomszemlélete²⁵ körén belül maradt. Nem a monopolkapitalizmus tömegnyomorító gazdasági működését elemezte. Ezen felül reményt keltő példaként tekintett Nyugatra, a „liberális katolikus”²⁶ Charles de Montalambert (1810–1870) életpályájára, s bizalommal fordult a 20. századi katolikus megújulás felé is.

Ez utóbbi attitűd a három szerző írásának egyetlen közös eleme. Ignotus Hugó pozitívan említi a „szociális katolicizmus hevülő és törekvő fiataljait”,²⁷ Ignotus Pál „modern katolicizmusról” beszél, mely francia és belga nyomokat követ,²⁸ s előbb általánosságban, majd név szerint hozza szóba

²² Ignotus Pál korrektségét mutatja, hogy az „osztrák ellenforradalom” kapcsán nem felejt el megemlíteni annak „a fajtisztasági számárságtól mentes frazeológiáját” sem. IGNOTUS PÁL, 1934. 104. p.

²³ IGNOTUS PÁL, 1934. 105. p.

²⁴ MÓNUS, 1934. 225. p.

²⁵ 1867-ben Kállay Béni – az Osztrák-Magyar Monarchia későbbi pénzügyminisztere – fordításában és előszavával jelent meg először John Stuart Mill jeles műve *A szabadságról*.

²⁶ E helyütt csupán emlékeztetni szeretnék rá, hogy a 19. század liberális katolikusai érzéketlenek maradtak koruk szociális (és munkás)kérdéseivel szemben. Értékes összefoglaló: MAYEUR, JEAN-MARIE: Catholicisme intrasigeant, catholicisme social, démocratie chrétienne. [Intranzigens katolicizmus, szociális katolicizmus és kereszténydemokrácia] In: *Annales*, 1972. Nr. 2. 483–499. p.

²⁷ Ld. 11. sz. jegyz. Ignotus 1934. május 20-i cikkében dicsérő szavakkal utal Katona Jenő (1905–1978) *Az aszfalt apostola* c. akkor megjelent könyvére. Katona 1935 májusától lett a *Korunk Szava* szerkesztője, bár már az első szám készítésében is közreműködött. A periodika történetére és jelentőségére alább térek ki. Fejtő Ferenc visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy első sikeres műve megjelenését követően (*Élvezetes utazás*, 1936) a „baloldali katolikus” Katona közvetített számára egy vacsorameghívást Hatvany Lajoshoz. FEJTŐ FERENC: Budapesttől Párizsig, Párizstól Budapestig. Bp., 2007. (továbbiakban: FEJTŐ, 2007.) 163. p.

²⁸ IGNOTUS PÁL, 1934. 103–104. p. „Franciaországban, s még inkább Belgiumban, és bizonyára másutt is tért hódított egy művészi megnyilvánulásaiban művelt és előkelő, társadalmi irányzatosságában szociális katolicizmus.”

az ún. „fiatal katolikusokat”, a havonta kétszer megjelenő *Korunk Szava* folyóirat akkori szerkesztőit, Aradi Zsoltot és Balla Boriszt. „Magyarországon is megindult, bár aránylag félénken, egy hol földosztást követelő, hol demokratikus választójogért és pacifizmusért rajongó, hol meg némely modern külföldi költők esztétikai vallásosságától ihletett katolikus mozgalom.”²⁹ De nehezményezi, hogy az általa máskülönben becsült orgánium alkalmasint teret enged „hordókongásos kurzuspublicisztikának”. Mónus Illés egyházzal kapcsolatos pesszimizmusának gyökere, ahogy összegzésének végén kiderül, az „ifjú katolikusok esztendőik óta folytatott harcának” hiábavalósága, amely a csoport becsületes szándékai és erőfeszítései ellenére tartós jelenség.³⁰

A *Korunk Szava* az 1934. augusztusi számban – aláírás nélküli közleményben – mindössze Ignótus Pál észrevételeivel foglalkozott.³¹ A nem túl hosszú viszontválaszt minden bizonnyal a személyesen megszólítottak szövegezték. Nehézkessége ellenére az érvelés mégis egy el nem hagyható szemponttal gazdagítja a vitát. Mielőtt rátérnénk a feleletre, magáról a folyóiratról kell szót ejtenünk.

A *Korunk Szava* folyóirat

Az állam- és gazdaságtudományi kérdésekben jártas, fáradhatatlan, mélyen hívő Széchényi György gróf (1889–1938) – aki 1917 júniusa és 1918 októbere között Zemplén vármegye főispáni tisztét töltötte be, majd a forradalmak elcsitulása után pár évvel Fejér vármegye törvényhatósági bizottságában tevékenykedett³² – 1931 őszén két kéréssel szólította meg Serédi

²⁹ Uo.

³⁰ MÓNUS, 1934. 225. p. „Valahányszor alulról fölfelé szerveződnek és felvetik a földvagyon kérdésének megoldását és követelik, hogy az egyház jó példával járjon elől és alakítson kisbérleteket, tegyen magáévá egy valóban népies, szociális politikát, annyszor ütköznek bele az egyházi hatalmasságokba, akik rögtön élére állítják a kérdést.”

³¹ Ignótus Hugót, bár 1934-ben nem reagáltak írására, a *Korunk Szava* 1932-ben Milotay István, Eckhardt Tibor, Kéthly Anna, König Antal, báró Kray István és Mihelics Vid társaságában meginterjúvolta. Ld.: A *Korunk Szava* ankétje a hitlerizmusról. In: *Korunk Szava*, 1932. 11. sz. 7–11. p.

³² Országgyűlési almanach az 1935–40. évi országgyűlésről. Szerk. Haefler István. Bp., 1940. 372. p. Széchényi konok bátorságát, konzekvens, sohasem taktikázó kiállását, ugyanakkor vitapartneri iránt tanúsított tiszteletét írásai teljes mértékben tükrözik. A halála utáni megemlékezések, esetleges elfogultságuk ellenére, hű képet festenek róla. KATONA JENŐ: Széchényi György gróf †. In: *Korunk Szava*, 1938. 17. sz. 476–477. p.; LENDVAI ISTVÁN: Emlékezés Széchényi Györgyről. In: *Korunk Szava*, 1938. 17. sz. 492–493. p.; GOGOLÁK LAJOS: Széchényi György gróf emlékezete. In: *Korunk Szava*, 1938. 18. sz. 518–519. p.; KERN AURÉL: Griger Miklós és Széchényi György. In: *Korunk Szava*, 1938. 18. sz. 519–520. p. Gogolák két megjegyzése pontos: „élete folytonos erőfeszítés és véghetetlen komolyság [volt] [...] szavai és tettei egyre magányosabbá tették, s bő patakokban zúdult feléje a közéleti mocsok, átkozódás, silány gyűlölet”. Az Esztergomban megjelenő „katolikus politikai és társadalmi lap” névtelen cikkírója meleg szavakkal búcsúztatta: „Buzgó katolikus volt, aki a katolicizmust a mindennapi életben élte s annak törvényeit elsősorban magára nézve tartotta kötelességnek. [...] A parlamentben sem szűnt meg helyesnek és a nemzet érdekében állónak

Jusztinián hercegprímást. Egyrészt egy új katolikus politikai csoportosulás szükségességét nyomatékosította,³³ másrészt hathatós támogatást várt a Prohászka Ottokár Társaság alapszabályainak elfogadása és annak lapja, a *Korunk Szava*³⁴ című periodika engedélyeztetése körüli huzavonában.³⁵ A két beadvány szorosan összefügg. Lelkiismeretes állapotfelmérésként a korszak dilemmáit tükrözi: azok (egyház)politikai és civil/társadalmi szemszögű megközelítése. Miközben az első iratban Széchényi határozott kritikát mond a politikai, közéleti katolicizmus, sőt a püspöki kar tehetetlensége felett,³⁶ megoldást is javasol, mivel – szerinte – „nincs agilis katolikus szerv, mely a bajokat megérezné és intézkedne”.³⁷ A kiút „egy valóban keresztény irányzat” léte, egy új pártalakzat, egy elvhű és szociális programmal bíró megmozdulás, mely „társadalmi rétegeket nem széjjelvető, de egybefűző gondolatot” képvisel.³⁸ A főpásztor a levél e részletére adott, jellemzően diplomatikus feleletében nem biztosította semmi kézzelfogathatóról a kérvényezőt. Széchényi eszmevilágának egy másik motívuma is

---

hitt álláspontját hirdetni. A pártkeretek egyáltalán nem gátolták véleményének hangoztatásában. Széchényi György gróf azok közé a fiatal mágnások közé tartozott, akik a legszebb ígéretet jelentették a magyar közélet számára.” N.N.: Meghalt gróf Széchényi György. In: *Magyar Sion*, 1938. szeptember 4. 3–4. p. A méltatások mindegyikében szó esett az elhunyt egyenes jelleméről és mély emberségéről. A puritán életvitelű, lobbanékony és konok arisztokrata kétféle formában írta vezetéknévét: Széchényi vagy Széchényi.

- ³³ Esztergomi Prímási Levéltár (továbbiakban: EPL.) 2975/1931. sz. Széchényi 1931. szeptember 24-én, Kálozon kelt, géppel írt, kétoldalas levelét 1931. október 19-én iktatták *Katolikus szervezkedés és az EVE alapszabályai* címmel. A válaszfogalmazvány dátuma: 1931. november 2.
- ³⁴ A folyóirat születéséről, főbb sajátosságairól: A bilincsbe vert beszéd. Vásárhelyi Miklós sajtótörténeti tanulmányai. Szerk.: Murányi Gábor. Bp., 2002. (továbbiakban: VÁSÁRHELYI, 2002.) 125–141. p. A katolikus egyház szociális tanításának recepciójáról, s e folyamatban a *Korunk Szava* szerepéről: PETRÁS ÉVA: „A Splendid Return”. The Intellectual Reception of the Catholic Social Doctrine in Hungary, 1931–1944. Bp., 2011. 92–156. p.; irodalomtörténeti megközelítés: JELENTS ISTVÁN: Jegyzetek a *Korunk Szaváról*. In: *Irodalomismeret*, 2011. 1. sz. 35–44. p.
- ³⁵ EPL. 3019/1931. sz. A gróf 1931. október 27-én, immár kézzel írt levelét másnapi dátummal érkezettették.
- ³⁶ EPL. 2975/1931. sz. A felterjesztésben a forradalmak óta eltelt időt, „az utolsó tíz évet” ecseteli: „Amikor a püspöki kar összeült, két különböző irányra, egy az Egyház érdekeit minden fölé helyező és egy minden boldogulást az államtól váró irányra szakadt és megállapítván belső széjjelszakadozottságát, az élet sürgető kérdéseiben tétlenségbe merült.”
- ³⁷ A Keresztény Nemzeti Gazdasági Párt és a Keresztényszocialista Párt 1925. decemberi fűzőjából született kormánytámogató Keresztény Gazdasági és Szociális Párt 1931-ben 36 képviselőházi helyet szerzett. A Katolikus Népszövetség átszervezésére ugyanabban az évben történt kísérlet. Széchényi metsző bírálatot mond felettük. GERGELY JENŐ: A keresztényszocializmus Magyarországon, 1924–1944. Bp., 1993. 84–143. p.
- ³⁸ Ld. 33. sz. jegyz. Négy megbízható személyt javasol „pártmagnak”, a papképviselők közül Gríger Miklóst és Pintér Lászlót, a világiak közül báró Kray Istvánt és Kórody Katona Jánost. „A szám nem fontos, csak az agilitás és a program, mellyel kiállanak. Az általános tanácsstalanságban az igazságnak mázsás súlya van, ha kevesen is fogják kezdetben képviselni.”

előtűnt az említett iratokban: a képzettség/olvasottság összekötése a cselekvéssel/praxissal.³⁹ Éppen e célból, vagyis a felismert teológiai, szociológiai tájékozatlanság legyőzésére „az ifjú katolicizmus szószólójaként” alakult meg valamivel korábban, 1931. május 17-én, Budapesten, a Központi Katolikus Kör belvárosi helyiségében, a Prohászka Ottokár Társaság.⁴⁰ Lapjuk a következő hónapban, 1931 júniusában jelent meg, majd a következő számmal a vártnál hosszabb szünet után, már más formátumban, nívós tartalommal, 1931. október 15-én, az éves katolikus nagygyűlés idején látott napvilágot. A gróf második levelének tárgya e két kezdeményezés. Miközben Széchényi segítségért folyamodott, csodálkozásának is hangot adott. A *Korunk Szava* „tudományos és szociális folyóirat”, ezért nem érti – írta ez alkalommal is merész stílusban –, hogy a miniszterelnöki sajtófőnökség vezetője, Hlatky Endre miért juttatta el kérelmüket az érseki helynökséghez egyházi engedélyezés végett.⁴¹ Serédi Jusztinián október 30-án írásban közölte, hogy a nemrég megkapott alapszabályokat tanulmányozza, s szívesen támogatja az egyesület működését „mindaddig, ameddig az isteni és egyházi törvények által megszabott kereteket magára feltétlenül kötelezőnek ismeri el”, a folyóirat ügyében pedig már „megadta a választ a miniszterelnök úrnak”.⁴² E levelezéssel elénk lép egy összetett probléma: a hierarchia tekintélye, döntési jogköre, a hozzá folyamodás esetei, a (felső) klérus irányításának területei és annak határai. Széchényi első kérvényében, a pártalakítás ügyében, a keresztény értékek hiteles képviselője és a hatékonyság érdekében, a főpapság abszolúte pótolhatatlan szerepéről értekezett: „Csak a püspöki kar teheti [= léphet fel a pártalakítás érdekében] vagy a primás ad personam.”⁴³ Második küldeményének hangvételét már az önálló és felelős cselekvés kívánalma határozta meg.

A hercegprimás 1932 januárjában, hat szám megjelenése után tért vissza a kiadványra: a megújulás szándékát jelző alcím megfogalmazását kifogásolta.⁴⁴

³⁹ Uo. Katolikus társadalomtudományi és államtani képzést ajánlott a felsőoktatásban. A kérdést a folyóiratban novemberben fejtette ki. Sz. Gy.: A Pázmány Péter Egyetem katolicitása. In: *Korunk Szava*, 1931. 3. sz. 12–13. p. A későbbi években visszatérően hívták fel a figyelmet a papság alapos szociális képzésére.

⁴⁰ *Korunk Szava*, 1931. 1. sz. [június] 17. p. Széchényi György vázolta a társaság programját és célkitűzéseit, ezek után Aradi Zsolt ismertette az alapszabályokat, végül a jelenlévők tisztikart választottak. Ld. még GERGELY JENŐ: A kereszténydemokrácia Magyarországon. In: *Múltunk*, 2007. 3. sz. 130. p. Gergely professzor munkáiban az 1930-as évek elején serénykedő Széchényit rendszeresen a KGSZP képviselőjének aposztrofálja, jóllehet ő csak az 1935. áprilisi választásokon indult és nyert mandátumot.

⁴¹ EPL. 3019/1931. sz.

⁴² Uo.

⁴³ Ld. 33. sz. jegyz.

⁴⁴ EPL. 137/1932. sz. „Szíveskedjék úgy intézkedni, hogy az alcím a jövőben elmaradjon. Az Ifjú katolicizmus név igen megtévesztő. [...] Könnyen úgy is értelmezhető, hogy valami olyan tartalommal bír, mely nem volna bent a múlt katolicizmusában. Ez pedig csak félreértéseknek lehetne okozója.” 1932. március 1-től a *Korunk Szava* „aktív katolikus orgánus” alcímmel jelent meg.

Magától értetődő, hogy a periodika az első félévben igyekezett meghatározni szellemiségét, céljait. Erre készítette a megtapasztalt értetlenség és a támadások kivédése is. Az identitás és a hovatartozás kérdése nem csupán a látványos és botrányos szerkesztőségi szakadás idején, 1935 tavaszán került reflektorfénybe, hanem a lap fennállása alatt (1931–1938) mindvégig foglalkoztatta a sajtóvilágot. Az újságot létrehozó és alkotó szűk értelmiségi kör a dinamizmust, a tenni akarást kifejező „ifjú” vagy „aktív” jelzőn kívül magát más megjelöléssel nem illette, s erélyesen utasította el a neo-⁴⁵ és az integráلكatolicizmus⁴⁶ vádját.

A kiadó és felelős szerkesztő Széchenyi György mellett 1931 és 1935 között – a rövidebb-hosszabb külföldi utakat leszámítva – a szétválás pillanatáig Aradi Zsolt⁴⁷ és Balla Borisz⁴⁸ tevékenykedett szerkesztőként. Az ő szakmai jelenlétük Possonyi László⁴⁹ színvonalas munkájával egészült ki.

1933 júliusától a *Korunk Szava* hiánypótló orgánumként, katolikus szépirodalmi lapként kezdte hirdetni a *Vigiliát*, melynek első száma másfél évvel később, 1935 februárjában jelent meg, a címlap szerint Aradi–Balla–Possonyi kiadásában. Az irodalmár-trió ezzel szemben titokban készítette elő az *Uj Kor* című, kinézetében a *Korunk Szavához* igen hasonló rivális közéleti folyóirat porondra lépését. Kiválásukat, megnyerve maguknak a kiadóhivatal két tisztviselőjét is, váratlanul jelentették be. Az

⁴⁵ *Korunk Szava*, 1932. 9. sz. 3., 1935. 17. sz. 296. p. A lap egyébiránt Katona Jenő főszerkesztése alatt a neokatolikus jelzőt egyfelől a „hitlerizáló katolikusok” (*Korunk Szava*, 1936. 24. sz. 461. p.), másfelől a kommunistákkal kiegyezők kapcsán (*Korunk Szava*, 1937. 1. sz. 33–34. p.) használta.

⁴⁶ Az „integráلكatolikusokkal és heretikusokkal való összehasonlítás” miatt, mely az Egyház „félhivatalos lapjában” jelent meg (*Magyar Kultúra*, 1934. 17. sz. 192–193., 1934. 19. sz. 283–285. p.) Széchenyi vizsgálatot kért a hercegprímástól.

⁴⁷ Bár Aradi Zsolt (1908–1963) jogi végzettséget szerzett, íróként, publicistaként tartották számon. A 2. világháborút követően egyháztörténeti munkákat jelentetett meg. Ballához hasonlóan az 1930-as évek elején rendszeresen publikált a *Nemzeti Újságban*. 1935-től a papíron Possonyi László kiadásában megjelent *Vigilia* és az *Uj Kor* alapító-szerkesztője, azonban az évtized végén már a vatikáni nagykövetség szolgálatában találjuk. Az új folyóiratok felelőseinek nevében ő levelezett a hercegprímással. E beszámolókra jellemző, hogy szívesen kérkedett hazai- és külföldi kapcsolati tőkéjével.

⁴⁸ Balla Borisz (1903–1992) regény- és újságíró. A *Korunk Szava* mellett más ismert sajtóorgánumok számára (*Nemzeti Újság*, *Magyarság*, *Új Magyarság*) is dolgozott. Az *Uj Kor* és a *Vigilia* egyik létrehívója. 1936. január végétől állást vállalt a miniszterelnökségen, ezért kivált a két folyóirat szerkesztőségéből. A háború évétől sajtófelelős a brüsszeli követségen. A volt vezérkari tiszt és diplomata, Andorka Rudolf (1891–1961), aki 1943-ban részt vett a Magyar Társaskör alapításában, naplójában több helyen elmarasztalóan nyilatkozik róla: A madridi követségtől Mauthausenig. Andorka Rudolf naplója. Szerk.: Lőrincz Zsuzsa. Bp., 1978. 199., 210., 214., 216., 224., 235. p.

⁴⁹ A közigazdász Possonyi László (1903–1987) tehetséges folyóirat-szerkesztő és irodalomszervező volt. Az alapítás után hamarosan a *Korunk Szava* kulturális és irodalmi rovatának irányítója. Tanulmányosorozatait igényesség jellemezte. 1935-ben ő is kivált a lapot összefogó csoportból, az *Uj Kor* és a *Vigilia* kiadója lett. Neve ez utóbbival, melynek felelős szerkesztőjeként is feltűnt, összeforrott.

olvasóközönség a csúf esetről,⁵⁰ a pereskedésről és annak fejleményeiről⁵¹ az érintett lapokból is értesülhetett.

A látens krízis figyelmeztető előjelének lehetett volna tekinteni P. Bíró Ferenc (1869–1939) jezsuita provinciálisnak egy segítőkész észrevételét. A belső viszály kitörése előtt fél évvel, egy másik kellemetlen helyzet, a *Korunk Szava* és a Bangha Béla páter által irányított *Magyar Kultúra* közötti nézeteltérés a tartományfőnöknek alkalmat adott arra, hogy Széchényi Györgynek írt magánlevelében, ha nem is részrehajlás nélkül, de őszintén öntse szavakba véleményét. „Lehetetlenség észre nem vened, hogy a lap nem a te programodat valósítja meg. [...] Hozz olyan cikkeket, melyeket mások nem hoznak, de bölcs mértékletességgel, nagy tárgyi tudással.” Javasolta, hogy a periodika maradjon kizárólag a szociális kérdések taglalásánál, hiszen ezzel „a legnagyobbat és legszükségesebbet teszi” a közönség számára.⁵² Széchényi a jelzést 1934 őszén a jezsuitákkal való konfliktus⁵³ miatt negligálta, noha az orgánum tartalmi eklektikussága – erre utalt ugyanezen évben Ignótus Pál – az olvasók előtt időről-időre meglepetésként hatott. „Eredeti eszmém a lap indításánál nem volt, szociális társaságot kívántam létesíteni, nem lapot. A szociális revü számára kitűzött főbb irányvonalakat ma is őrzöm” – védekezett önérzetesen a mecénás.⁵⁴ A volt munkatársakkal vívott presztízscsata alatt azonban az alapító beismerte (vagy azt állította), hogy felelős szerkesztőként nem tudott hozzáférni a beküldött írásokhoz, társai a „cikkanyagot sohasem tartották a szerkesztőségben és kiadóhivatalban”, s sokszor még az olvasói levelek sem kerültek kezébe.⁵⁵

A perlekedés rendezésére Serédi Jusztinián 1935 nyarán – a polgári törvényszéki tárgyalást elkerülendő – egy választott bíróság felállítását kezdeményezte.⁵⁶ Szekfű Gyula a bizottsági tagok nevében 1936. április 1-jén tájékoztatta az ítéletről a főpásztort. A 10 oldalas összegzés egyik lényeges megállapítása, hogy a kiválás hátterében „erős személyi és elvi ellentétek”, s „jórészt politikai okok” húzódnak meg. Az összeütközés sajnálatos lecsapódása Balla és Széchényi egy-egy szerkesztői nyilatkozata, amelyben

⁵⁰ *Uj Kor*, 1935. 1. sz. 3., 1935. 2. sz. 5–6. p.; *Korunk Szava*, 1935. 7–8. sz. 123–126., 1935. 9. sz. 145–146. p.

⁵¹ *Uj Kor*, 1936. 8. sz. 143. p.; *Korunk Szava*, 1936. 8. sz. 143. p. Az oldalszámok egybeesése is jelzi a két folyóirat hasonló felépítését. Feltűnő különbség, hogy a *Korunk Szava* kiemelt szedéssel, látványosan hozta a bírósági döntést.

⁵² EPL. 146/1935. sz. 6. p. Páter Bíró levelének kelte 1934. október 30-a. Széchényi György néhány nappal korábban, október 25-én, a *Magyar Kultúra* két cikke miatt fordult hozzá panasszal. P. Bíró tartományfőnök a hivatalos válasz mellé egy privát levelet is mellékelte.

⁵³ Ld. 46. sz. jegyz.

⁵⁴ EPL. 146/1935. sz. 11–12. p. A visszajelzés megszerkesztését Széchényi gróf nem kapkodta el, csupán november 23-án válaszolt. Valószínűleg e részlet inkább támadónak, mint óvónak tűnhetett.

⁵⁵ *Korunk Szava*, 1935. 7–8. 124. p.

⁵⁶ EPL. 1870/1936. sz. Tagjai: dr. Szandtner Pál r. ny. egyetemi tanár (elnök), dr. Szekfű Gyula r. ny. egyetemi tanár, és Zimányi Gyula kegyesrendi főiskolai igazgató. Szandtner, az alkotmánytan és a közigazgatástan szakértője, az 1934/1935. tanévben a Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karának dékánja volt.

„burkolt és nyílt gyanúsítások” formájában támadták egymást, oly hangnemben és tartalommal, melyek „kimerítették a nyilvános sértést”.⁵⁷

Mégis milyen eszményekkel indult útjára a *Korunk Szava*? Mérvadóknak tekinthetjük a folyóirat programnyilatkozatait, s a szerkesztőségnek a kritikákra adott állásfoglalásait. Széchényi György egyértelműen kijelölte a követendő utat. Meglátása szerint⁵⁸ – bár a katolicizmus az 1930-as évek válságtüneteinek kezelésére biztos elvi alappal rendelkezik – az „elhomályosult egyházi tan” számottevő hitelvesztést okoz: az „alapigazságokban való újabb elmélyülés” elkerülhetetlen. A „folyton megújuló reformkatolicizmus” lendülettel, hittel telítve szeretné a „teljes katolikumot” – különösen a fiatal nemzedék részére – közvetíteni. A középpontban lévő „intenzív szociális beállítottság” nem lesz egyenlő az egysíkúsággal – ígérte. Már e nyitányánál előbukkan a gróf kor- és világszemléletének egy újabb jellegzetessége, mely egyezik a későbbi munkatárs, Katona Jenő problémalátásával. A munkáskérdés megközelítése rendhagyó és konciliáns:

„A mi szociális beállítottságunk nem anti Marxista, sem antikommunista, mert mi még a kifejezés élével sem akarjuk megsérteni jóhiszemű katolikus és nem katolikus munkástestvéreinket. A mi szociális tevékenységünk csak pozitív beállítású, csak családmegtartó, csak vagyonhoz juttató, vallásos lelkiülettel telítő, csak az igazság helyreállítására törekvő, egyenlő mértékkel mérő, csak pro iustitia mozgalom legyen! Nem vagyunk hajlandók áldozatról beszélni, sem »lehajlásról« említést tenni, midőn munkástestvéreinkkel foglalkozunk. Számunkra egy nagy adósság áll fenn.”⁵⁹

XI. Pius pápa új társadalmi rendről szóló ajánlásának, a hivatási szervezkedés ideájának propagálása a statikusságból kilépni akaró, az „individualisztikus kapitalizmusnak” és a kollektivismusnak egyszerre nemet mondó orgánum egyik alaptémájává vált. Széchényi e koncepció szenvedélyes támogatója lett, de képes volt állásfoglalásának korrigálására is.⁶⁰

Az 1935. évi belső válság dacára a folyóirat történetét végigkíséri, de utódjának, a *Jelenkornak* (1939–1944) is vonása lesz a századelő „passzív platonikus beállítottságának” elutasítása.⁶¹ Az alapító megközelítésében nem építő sem a túl engedékeny magatartás („a félszeg, erőtlen és önérzetnélküli liberális katolikus típus”), sem a magába zárkózó viselkedés („a ghetto típusú katolicizmus”). Az egyetlen előrevívó megoldás az az „eleven aktivizmus”, amely visszatérés az eredeti evangéliumi szellemhez.⁶² Az újságcikkek sürgető és dinamikát sugárzó tónusa félreértésre adott

⁵⁷ Uo. 13–14. p.

⁵⁸ SZÉCHÉNYI GYÖRGY: Ifjú katolicizmus. In: *Korunk Szava*, 1931. 1. sz. 1–3. p.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ EPL. 146/1935. sz. 23. p. Serédi Jusztinián hercegprímásnak 1935. január 26-án kelt levelében a gróf beismerte, hogy a folyóirat kezdetben helyt adott Othmar Spann egyes gondolatainak (*Az univerzális állam* című könyv téziseiről van szó), de utóbb helyesbítették a közlést, illetve más magyarázatokkal (Johannes Messner elméletével) ellensúlyozták. Ld. még: HILDEBRAND, DIETRICH VON: Egyéniség és közösség. In: *Korunk Szava*, 1934. 24. sz. 511–513. p.

⁶¹ A *Jelenkor* 3500–4400 példányban jelent meg. Mivel az előfizetők ugyanabból a körből kerültek ki, a *Korunk Szava* lapszáma is hasonló lehetett. VÁSÁRHELYI, 2002. 115. p.

⁶² SZÉCHÉNYI GYÖRGY: A mi programunk. In: *Korunk Szava*, 1931. 2. sz. 5. p.

okot, ezért a szerkesztőknek 1931 végén pontosítani kellett gondolatiságukat, Az új folyóirat nem is késlekedett elhatárolódni a szélsőségektől.

A „baloldali, radikális” francia ügyvédnek, Georges Roux-nak a *Notre Temps* című periodikában megjelent, s a *Korunk Szavában* 1931. november közepén hosszan ismertetett cikke a jobboldalhoz való viszony definiálására adott lehetőséget.⁶³ Roux szerint a „francia egyház” elvált az intoleráns, nacionalista irányzatoktól. A változás tünete az Action Française mozgalom szentszéki elítélésének (1926) komolyan vétele, a katolikus szimpatizánsok többségének kiválása, s ezzel párhuzamosan Briand békepolitikájának támogatása, melyet Luigi Maglione párizsi nuncius és egyes meghatározó katolikus publicisták állásfoglalásai jeleznek.⁶⁴ A magyar folyóirat – anonym szerzőtől – napvilágot látott szemléje, mely a *La Vie Catholique* és a német pacifista *Friedenskämpfer* Roux-kommentárjaira támaszkodott, mindenképp figyelmet érdemel. Egyfelől szokatlan a terjedelem és feltűnő az összefoglaló akkurátus kidolgozottsága, másrészt különös az írás lezárása, mely konklúzióként egy egészen más problematikába, a hazai szociális kérdés forgatagába vezet az olvasót. A két eltérő kérdéskör között a rézümé készítőjének összekötő kapocsként a német domonkos szerzetes, P. Franziskus Stratmann gondolata szolgált: „Tévedés azt hinni, mintha a jobboldali politika a keresztény, a baloldali a keresztényellenes politikával lenne egyenlő [...] Kötelességünk, mint pártokon felül állóknak, felismernünk minkét oldalon a jót és a rosszat.” A fordító-cikkíró végszava programadás: a „reakciós áljobboldaltól” elfordulva meg kell győzni „a jóindulatú baloldaliakat” arról, hogy agitációjuknak csak addig van hatása, „míg nem inaugurál valaki egy valódi keresztény politikát”.

Egy hónappal később, a karácsonyi számban már a másik pólusról, arról a „rosszul értelmezett baloldaliságról” elmélkedtek, mely egy „Krisztusibb, szociálisabb, lelkeséggel telített” kiállítás helyett „éretlen forradalmaskodásban” merül ki.⁶⁵ Aradi és Balla szemléletében⁶⁶ az egyházhűség és a klérus tisztelete nem zárta ki az intézmények emberi oldalának, az „érzéketlen, ősi átkatolikusoknak” bírálatát. Ekkor még vallották, hogy „nem akarnak másokkal radikálisok lenni”, azonban 1934

⁶³ N.N.: Akik valóban a békéért dolgoznak. In: *Korunk Szava*, 1931. 4. sz. 9. p. Az Ottlik György szerkesztette *Nouvelle Revue de Hongrie* 1932 és 1937 között évente 1–2 írást közölt Georges Roux tollából, aki a *Notre Temps* számára ugyanekkor 34 cikket írt. A publicistát, aki később a fasizmus csodálója lett, a francia-német megbékélés gondolata különösen foglalkoztatta. Magyar vonatkozású írása is ismeretes. MAILLOT, JEAN-RENÉ: Jean Luchaire et la revue Notre Temps (1927–1940). [Jean Luchaire és a Notre Temps folyóirat, 1927–1940.] Disszertáció. Université de Lorraine. 2013. 398. p. Online: <http://docnum.univ-lorraine.fr> – 2016. augusztus.

⁶⁴ Az Action Française szentszéki elítéléséről és annak a francia katolikus társadalomra gyakorolt hatásáról kimerítő összefoglalás: DROULERS, 1981. 254–273. p.; továbbá: DANSETTE, ADRIEN: *Histoire religieuse de la France contemporaine*. [A kortárs Franciaország egyháztörténete] Paris, 1963. 760–794. p.

⁶⁵ *Korunk Szava*, 1931. 6. sz. 4. p. *Az idő sodrában* rovat.

⁶⁶ 1932 májusában egy olvasói kérdésre válaszolva kiderül, hogy e rovat összeállítói a szerkesztők voltak. *Korunk Szava*, 1932. 9. sz. 16. p.

őszétől Gömbös Gyula miniszterelnök retorikájának és elképzeléseinek bűvkörébe kerültek.

Reformkatolikus félváltás

A nemes célok és elhatározások ellenére a *Korunk Szava* gárdája épp akkortájt küzdött rejtett belső problémáival, amikor a közismert „baloldali” írók várakozással tekintettek irányzatukra. Több okra vezethető vissza, hogy a lap lényegileg nem reagált az „ifjú katolikusok” csoportjába vetett bizalom hívószavaira. A szerkesztők új politikai orientációján túl a hasábnyi választás⁶⁷ felütése fontos eligazítás: „érdekes tünetnek” tartják, hogy a fiatal Ignotus gondolatai a *Szocializmusban* jelentek meg. A speciális bel- és külpolitikai háttér (az év elejétől bejelentett közigazgatási-, majd választójogi reformtervek, a hivatásszervezkedés felvetése, a németországi hírek, Ausztria példája) a magyar szociáldemokrácia helyzetét nem tette könnyűvé.⁶⁸ A miniszterelnök 1934. május 23-i képviselőházi beszéde, melyben az MSZDP-t a polgári rendhez és a nemzeti kerethez történő illeszkedésre szólította fel, majd Peyer Károly replikája⁶⁹ nem tompította a nézetkülönbségeket. A „marxistákkal” diskurálás kényes mivolta mellett a (reform)katolikusokat vitathatatlanul ijesztette – akkor is, ha képesek voltak különbséget tenni a bolsevizmus és a szociáldemokrácia között – a párt érintetlenül hagyott programja.⁷⁰ A fenntartások harmadik oka (a *Magyar Hírlap* cikkeinek ignorálása) a liberalizmus meghatározása és egy adott formájának megtapasztalása volt. XVI. Gergely pápa *Mirari vos* kezdetű enciklikája óta (1832) a katolikus tanítás kárhóztatta az ember közösségi létét és kötelezettségeit hanyagoló, a társadalmat atomizáló, az egyház cselekvési szabadságát (és jogait) korlátozó politikai szabadelvűséget, majd a 19. század utolsó harmadában a mértéktelenül érdekorientált gazdasági liberalizmus ellen lépett fel. Végül ehhez járult a liberális publicisztika közvetítette gondolkodásmód és a konzervatív/keresztény értékend ütközése. A beszédek, cikkek a liberalizmust a dekadencia, az erkölcsi relativizmus, az elvallástalanodás okaként jelölték.⁷¹

A *Korunk Szava* 1934. augusztusi felelete erősen spirituális érvelésű: elválasztja az eszmét (a Krisztust képviselő Egyház tanítását, melyben csalódnai nem lehet) és a megvalósulást (katolikus pártok és mozgalmak akcióit). Úgy tűnik, az író gyors lezárással megkerüli a problémát.

⁶⁷ N.N.: Menedék-e a katolicizmus? In: *Korunk Szava*, 1934. 15–16.sz.[augusztus] 323. p.

⁶⁸ PINTÉR, 1980. 28–31. p. 1931-ben a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 14 képviselőházi mandátumot szerzett.

⁶⁹ Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XXIII. köt. Bp., 1934. 134–145. p.

⁷⁰ A magántulajdon megkérdőjelezése, a vallási társulatok és egyházak magánegyesületté nyilvánítása, a vallás magánüggvé tételé, az egyházi birtokok elkobozása és köztulajdonba vétele, a felekezeti iskolák megszüntetése, az iskolai hitoktatás megszüntetése, a házasságkötés és válás könnyítése.

⁷¹ Jelzés értékű, hogy a katolikus orgánusok közül a leginkább dialógusképes *Korunk Szava* is azonosult azzal az állásponttal, mely szerint hiábavaló különbséget tenni a „nemes liberalizmus” és a „liberalizmus túlhajtásai” között, mivel ez utóbbi a rendszer lényegéből eredeztethető. Bekeretezett szöveg: Szekfű Gyula mondja. *Korunk Szava*, 1932. 11. sz. 13. p.

Elsikkadt a Széchényi György hangoztatta idea és tett egységének kívánalma? Nem mindenestül, hiszen találunk egy innovatív megfogalmazást, melyet az 1930-as évek elején Franciaországban a *Korunk Szava* munkatársai által is ismert Ordre Nouveau irányzat, s a velük szoros kapcsolatban álló *Esprit* című folyóirat ún. nonkonformista körei kezdtek kidolgozni.⁷² Az egyház – írja a válaszadó – „az egyénre épít, a katolicizmus tulajdonképpen az egyetlen elfogadható individualizmus, mert perszonalizmus,⁷³ és azoknak az öntudatos személyeknek az összessége”, akik képesek az antiszociális rendszerekkel szembeállni.⁷⁴ A kíváncsiak, e mondaton kívül, más mankót is kaptak. A periodika újraolvasásra ajánlotta egyik korábbi számát: a századfordulón még hírhedten intranzigens *La Croix* főszerkesztőjének 1934 júniusában publikált, s azon nyomban lefordított fejtegetését.⁷⁵

A jelzett műben a francia napilapot mérsékeltebb látásmód felé kormányzó Léon Merklen a katolicizmus pártatlanságát húzta alá: az egyház a különféle gazdasági, politikai és szociális programokról/rendszerekről – szükséges esetben – saját társadalomelméletének fényében mond véleményt. Ezt tette hajdan a „liberalizmus túlzásai” kapcsán, a jelenben pedig „az etatista, antiindividualista, kollektív állammal harcol”. „Az Egyházat nem lehet jobb és baloldali állásfoglalásra bírni, mert egyetemlegesen és együttesen védője nem csak a tradíciónak, hanem elősegítője a haladásnak, a munkás jogainak csakúgy, mint a munkaadó jogainak.”

Véletlen egybeesés, hogy ugyanazon időszakban, 1934 szeptemberében, egy értekezésrészlet – minden bizonnyal Kolnai Aurél tollából – a katolikus államgondolkodást mutatta be, s benne az Ignotus Hugót foglalkoztató kérdéseket (és az arra adandó válaszokat) fedezhetjük fel? A publikáció tudományos igénnyel vázolta a tekintély és a szabadság, az állam és az egyén viszonyának keresztény megközelítését.⁷⁶

⁷² Ld. 1. sz. jegyz.

⁷³ Az emberi egzisztenciának értékét és célt adó, személyközpontú és valós párbeszédre képesítő, sőt kezdeményezően fellépő katolicizmus mintegy tíz évvel később XII. Pius pápa két meghatározó megnyilatkozásának, az 1944. évi karácsonyi rádióbeszédének és az újonnan kinevezett bíborosok előtt tartott 1946. február 20-i felszólalásnak egyik eleme lett, ezzel párhuzamosan a második világháború utáni kereszténydemokrata pártok egyik eszményévé vált. HANTOS-VARGA Márta: Demokratikus társadalom(szervezés) és a katolikus egyház. In: Az egyház társadalma – a társadalom egyháza. Egyház és társadalom Közép- és Kelet-Európában. In: Konferenciakötet. Szerk.: Bánkúti Gábor. Pécs, 2015. 21–40. p.

⁷⁴ Ld. 67. sz. jegyz.

⁷⁵ MERKLEN, LÉON: Reakciós vagy liberális az egyház? In: *Korunk Szava*, 1934. 12. sz. [június 15.] 229. p. A folyóirat az átvett cikkek pontos referenciáját sohasem adta meg. A kutató szerencsés esetben a megjelenés hónapjának említésével találkozik. Az eredeti írás adatai: *La Croix*, 1934. június 6. 1. p.

⁷⁶ N.N.: Nincs kötelező keresztény államforma. In: *Korunk Szava*, 1934. 17. sz. 346–348. p. Csupán a címlapon szerepel az író neve: A. Helsing. A *Der christliche Ständestaats* Dr. A. Van Helsing jelzéssel, mely Kolnai álneve volt, 1934-ben több tanulmányt jelentetett meg, többek között egy elemzést Othmar Spann államfelfogásáról is. Politics, Values and National Socialism – Kolnai Aurel. [Politika,

„Az állam azt a célt szolgálja, hogy [polgárai] életét ne csak biztonságossá, hanem méltóvá és gazdaggá tegye, és a nép minden egyes tagját saját erkölcsi felelősségével töltsse el. Ez azonban politikai szabadságot és a társadalmi önkormányzatok kiépítését feltételezi. [...] Az államhatalom van az emberért, s nem pedig az ember az állam képviselőiért.”⁷⁷

A közzétételt valószínűleg nem a *Magyar Hírlap* sorozata váltotta ki, hanem Hitler kancellár államképeinek veszélyessége. De a németországi értesülések nem támasztották-e alá Ignótus Hugó józan felvetését?

Francia példa?

Jogosan kérdezhetjük, hogy vajon Ignótus maga jutott-e a katolicizmus és a baloldal közötti közeledés esszenciális voltának hangsúlyozásáig, vagy Párizsra vetvén szemét mások is inspirálták? Jóllehet 1927 és 1930 között Robert Cornilleau (1888-1942) némiképp hasonló következtetésekre jutott, majd 1933 tavaszán Pierre Traval az *Esprit* hasábjain szintén utal e lehetőségre, a javaslatok között nem feltételezhető közvetlen kapcsolat.⁷⁸

Cornilleau a század első felének eredeti egyénisége⁷⁹ volt: egy személyben orvos, újságíró és politikus, az 1924-ben alakult kereszténydemokrata orientációjú Parti Démocrate Populaire (PDP) ideológusa, a *Le Petit Démocrate* újság alapítója,⁸⁰ azonfelül a gazdasági vált(oz)ást, társadalmi modernizációt és államreformot szorgalmazó, több politikai csoportban fellelhető ún. „realisták”⁸¹ egyik tette kész alakja. A

értékek és a nemzetiszocializmus – Kolnai Aurél írásai] Ed.: McAleer, Graham. New Brunswick, 2013. 305. p. Széchenyi György e lap olvasója volt. Teljesen biztosnak vehető, hogy ő fordította ezt a „Helsing-cikket”, hisz rendszeresen foglalkozott államtani problémákkal. Fejtő Kolnai Aurélról is közöl személyes emlékeket. FEJTŐ, 2007. 228–232. p.

⁷⁷ Uo., 347. p.

⁷⁸ Ignótus Hugó 1934 tavaszán katolizált. A hivatkozott négy publicisztikai írás nem hagy kétséget az iránt, hogy ez személyes döntés volt, melyben olvasottsága, kapcsolatai, találkozásai is szerepet játszottak. Sejthető, hogy nem volt előtte ismeretlen a kortárs francia katolicizmus színessége és dinamikája, melynek ismert entellektüelek „megtérése” ugyanúgy tükre volt, mint Marc Sagnier „demokratikus” mozgalmi: a Sillon, s a Jeune République. Zsidó származása és liberális látószöge éppúgy része volt önazonosságának, mint friss katolikus mivolta.

⁷⁹ DELBREIL, JEAN-CLAUDE: Robert Cornilleau et le Parti Démocrate Populaire. In: Les „chrétiens modérés” en France et en Europe 1870-1960. [Mérsékelt keresztények Franciaországban és Európában 1870-1960] Éd.: Prévotat, Jacques – Vasseur-Desperriers, Jean. Lille, 2013. (továbbiakban: DELBREIL, 2013.) 251–265. p.; DARD, OLIVIER: Le rendez-vous manqué des relèves des années 30. [Az 1930-as évek új generációinak elszalasztott találkozója] Paris, 2002. 55–56. p.

⁸⁰ VAUSSARD, MAURICE: Histoire de la démocratie chrétienne. France-Belgique-Italie. [A kereszténydemokrácia története. Franciaország-Belgium-Olaszország] Paris, 1956. 86–94. p.

⁸¹ Az 1920-as évek végének ún. „realistái” [mouvance réaliste] közül egyedül a radikálisok tudtak pártjukon belül csoportot alkotni „Jeunes Turcs” néven, lapjuk a *Notre Temps* volt. A többiek saját formációikban elszigetelten képviselték a III. Köztársaság megújulásának, a gyors változásnak eszméjét.

centrista PDP a „köztársasági szellem” válságát, a társadalmi béke törekenségét látva azon fáradozott, hogy a politikai életnek a klasszikus bal- és jobboldali csoportokra való felosztása (Nemzeti Blokk, Baloldali Kartell) helyett új tömörülések jöhessenek létre [reclassement des partis]. Ennek kiindulópontja az egyházi- és vallási kérdés meghaladása, ezért azokkal keresték az együttműködést, akik az antiklerikalizmus tematikáját felcserélnék a nemzetet sújtó aktuális bajok kezelésével. A párt középutas, végletektől óvó jelszava⁸² megvalósításához a politikai életet meghatározó többi szervezet/mozgalom új nemzedékére számított. Cornilleau, aki elképzeléseivel miliójében nem egy esetben egyedül maradt, az 1928-ban esedékes választások előtt a „republikánus együttműködés” és a közös gondolkodás [club du carrefour] nélkülözhetetlenségét ecsetelte. A következő évben jelent meg – részben korábbi cikkeiből összeállítva – a *Miért ne?*⁸³ című kötete, melyben realista politikának minősítette a meghatározott feltételek és körülhatárolt célok mentén létrejövő összefogást a fiatal radikálisokkal és szocialistákkal. Releváns részlet, hogy az együttműködést a parlamenti munka területén, s nem a választási küzdelmekhez kötve képzelte el.

A könyv, ahogy régebbi írásai is, vitát generált: párttársai értetlenül fogadták, a félhivatalos katolikus orgánusok korholták, a szocialisták nem reagáltak rá.⁸⁴ Mindazonáltal elgondolkodtató mindaz, amire a szerző érvelésében támaszkodott: 1. a francia szocialisták ideológiai gyökerei nem marxisták, mozgalmukat az 1870-es évekig nem hatotta át ez a szellem, 2. a katolikus tanítás és a törvényes reformok útján járó szocializmus között nincs formai ellentmondás, 3. az egyház nem a munkásosztály felemelésére irányuló törekvést és nem a gazdasági rendszer átalakításának kísérletét ítélte el, hanem a szocialista doktrína egyes tételeit.⁸⁵ A politikus-újságíró egyúttal megállapítja, hogy Franciaországban a választók tömege három elkülöníthető, hozzávetőlegesen azonos nagyságrendű táborra oszlik,⁸⁶ s többséggel egyikük sem rendelkezvén,

⁸² „Sem konfesszionizmus, sem laicizmus!”

⁸³ CORNILLEAU, ROBERT: Pourquoi pas? Une politique réaliste. [Miért ne? Egy realista politika nyomában.] Paris, 1929. (továbbiakban: CORNILLEAU, 1929.)

⁸⁴ DELBREIL, 2013. 256–260. p. Cornilleau könyve elején részletesen ismerteti, egyes esetekben szó szerint újraközi az 1927-ben zajló eredeti sajtóvitát. CORNILLEAU, 1929. 5–48. p.

⁸⁵ A tény, hogy Cornilleau világi publicistaként elengedhetetlennek tartotta a klerikusi presztízszt is „felhasználni”, tükrözi a kor mentalitása is. ABBÉ GAYRAUD: Un catholique peut-il être socialiste? [Katolikus lehet szocialista?] Paris, 1904.; SERTILLANGES, ANTONIN-DALMACE OP: Socialisme et christianisme. [Szocializmus és kereszténység.] Paris, 1905.; CORNILLEAU, 1929. 49–84. p. Az egyház és az állam, valamint a spirituális és a világi szféra kapcsolatát a katolikus egyházban az első világháború utáni évtizedben kezdték újrafogalmazni.

⁸⁶ A szerző szerint a választások alkalmával hozzávetőlegesen 3 millió szocialista és kommunista, 3 millió szekularizáció mellett kiálló, következetesen radikális és republikánus, végül 3 millió mérsékelt republikánus és/vagy katolikus szavazó voksol. CORNILLEAU, 1929. 168. p. Felekezeti párt nem lévén, a katolikus hívek többnyire a jobboldali mérsékelt Alliance Démocratique vagy Fédération Républicaine szövetségek, valamint a centrista Parti Démocrate Populaire között

meg kell keresni a (párt)programok közös pontjait. Ő maga három nagy témát vetett fel: a modern állam(működés) kritériumainak megvizsgálását, a pénzügyi reform problematikáját és a nemzetközi béke ügyét.⁸⁷ Ez utóbbi a Briand-féle politika messzemenő támogatását jelentette. Cornilleau írásaival az ún. mérsékelt katolikusok szemléletváltását szerette volna előkészíteni: nyitottabb, bátrabb, elevenebb fellépésre ösztönözte őket. A bírálókat és figyelmeztetéseket következtében előbb magánvéleménynek, majd 1930-ban „elméleti kísérletnek” titulálta alkotását. A kérdés kutatója, Jean-Claude Delbreil kiemeli, hogy a szocialista pártapparátus az esetleges kooperációt illetően az első figyelemfelkeltő cikk megjelenésétől kezdve teljes csöndbe burkolózott.⁸⁸

A pártfegyelmén túl Cornilleau visszavonulásában nagy szerepet játszott a jezsuita Henri du Passage⁸⁹ analízise. A tanulmány⁹⁰ kiváló indikátor, a probléma közepébe vezet bennünket: doktrinális szempontokat sorolva óv a naivitástól, az „itt-és-most” valóságától való elfordulástól. Nem támaszt kifogást a képviselőházi munkában az alkalmi együttes fellépés [entente occasionnelle] elve ellen, mi több a helyhatósági választások során is megengedhetőnek tartja a megfelelőbbnek tűnő jelölt⁹¹ támogatását. De szerinte délibáb a „ma” Franciaországának szocialistáit az elődök jellegzetességeivel mérni, s ugyanúgy csapdának véli más államok tapasztalatait – példának okáért a Ramsay MacDonald vezette angol Munkáspárt döntéseinek eredményeit – túlbecsülni. Edmond Laskine-ra hivatkozva⁹² hangoztatja, hogy a szocialisták politikája országról országra változik, paralel irányzatok léteznek, a szocializmus, mint olyan, nem írható le egzakt módon. Du Passage azt gondolja, hogy a velük összefogni kész keresztények (Robert Cornilleau, André Philip) helyzetértékelésük során nem azt észlelik, ami Franciaországban objektíve van, hanem amit látni szeretnének. Elég egy kevésbé szektárius szocialista véleménnyel találkozniuk, hogy abból messzemenő következtetéseket vonjanak le. Az a revidéált program, melyről e szerzők értekeznek, nem létezik: a francia szocialisták markánsan marxisták.⁹³ A cikk nem a dialógus ellen szól,

---

választottak. De természetesen ekkor is, később is voltak egyéb (bal- és jobboldali) pártokra szavazók.

⁸⁷ CORNILLEAU, 1929. 169–190. p.

⁸⁸ DELBREIL, 2013. 260. p.

⁸⁹ Henri du Passage (1874–1963) jezsuita szerzetes, szociológus, a szociális katolicizmus és a szindikalizmus szakértője. 1919 és 1934 között a rangos *Études* c. francia folyóirat szerkesztője.

⁹⁰ PASSAGE, HENRI DU: Catholique et socialiste? [Katolikus és szocialista?] In: *Études*, Tome 203. [1930. június 5.] 513–526. p. (továbbiakban: DU PASSAGE, 1930.)

⁹¹ A szerző a legutóbbi választások kapcsán dordogne-i, bretagne-i, gascogne-i példákat hoz: a katolikusok több esetben a személy- és helyismeret folytán inkább a szocialista, mint radikális jelöltet támogatták. DU PASSAGE, 1930. 513–514. p.

⁹² LASKINE, EDMOND: Le socialisme suivant les peuples. [A szocializmus a népek sokfélesége szerint] Paris, 1920.

⁹³ DU PASSAGE, 1930. 516. p. A jezsuita specialista úgy véli, hogy habár a marxizmus egyes alaptéziseit maga az élet cáfolta meg, a (munkás)tömegek gondolkodásába hamis meggyőződések gyökereztek bele: a profit csupán a munkás kétkezi

hanem az önáltatás elkerülése, az effektív lehetőségek felmérése érdekében a doktrínák inherens jegyeinek mellőzhetetlenségét jelzi. Érdeme, hogy az egyik legfontosabb tárgykör, az igazságosság fogalma kapcsán nagyon világosan mutatja be a katolikus és a marxista tanítás alapvető divergenciáját.⁹⁴ A szocialisták elzárkózó hallgatása megerősít(h)ette e kijelentéseket.

1932 októberében, Emmanuel Mounier és Georges Izard új folyóiratot indított útnak. A szűkkeblű, kényelemszerető polgári mentalitást elutasítva az *Esprit* szerkesztői egy bizonytalansággal, látens forrongással terhelt időszakban, a baloldal egyes célkitűzéseit elismerve, morális- és spirituális megújulást helyeztek a gyújtópontba. A politikai kétosztatúság állapotán Mounier is szeretett volna túllépni, s mint a többi nonkonformista irányzat, harmadik utat keresett. Programcikke egészen új hangú.⁹⁵ „A friss erők nagyobb része a baloldalra húzódott [...] De történelmi és pszichológiai okok sokrétegű szóttese miatt – melyből nem csekély rész jut a szellem emberei folytonos árulásának, s amelyet némelyek gonoszsága bőséggel ki- és felhasznált – itt, ezen az oldalon, konokul összekeverik a spiritualitást a maradisággal, s épp azzal az erővel küzdenek, melynek örökösei, melynek folytatói.”⁹⁶ Az *Esprit* „szellemi/lelki forradalma” egyszerre utasította el az eltárgyasító materializmust, valamint a politika primátusát. A gazdasági recesszió mélyülésével látványossá váló válság közepette a személy sorsa érdekelte.

„Célunk nem az állam jóléte, komfortja, prosperitása, hanem az ember lelki kiteljesedése. Amikor a politikai »jó« kérdéssel foglalkozunk, nem esünk abba az illúzióba, mintha azt hinnénk, hogy az önmagában véve biztosítaná a polgárok kockázat, szenvedés és vágyakozás nélküli életét. [...] A rossz államrendezkedés [cité mauvaise], s nem a bennünket próbák elé állító politikai közösség [cité inconfortable] ellen harcolunk.”⁹⁷

A folyóirat 1933. márciusi különszámának⁹⁸ neves tanulmányírói⁹⁹ – Jacques Maritain, Denis de Rougemont, Nyikolaj Bergyajev, André Philip,

---

munkájából származik, az osztályharc abszolút szükséges, az egyház a gazdagok védnöke.

⁹⁴ A marxizmus az igazságosságot [justice] összekapcsolja az egyenlőség [égalité] forradalmi eszményével, mely a szabadság [liberté] erényének rovására a különbözőségek nivellálását jelenti. Du Passage bizonyítottan véli, hogy egyes kérdések, például a tulajdonlás problematikájának marxista megoldási módja nem a történelmi körülmények folytán kialakult véletlen, hanem a gondolkodási rendszer „veleszületett rendellenessége”.

⁹⁵ MOUNIER, EMMANUEL: Refaire la Renaissance. [A reneszánsz újraalkotása] In: *Esprit*, N° 1. [1932. október] 5–51. p.

⁹⁶ Uo., 8–10. p.

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ Szellemissége és vizsgálódási köre miatt – melybe a „marxista humanizmus” is beletartozott – a periodikát a „jobboldali” katolikusok részéről folyamatos gyanú övezte. A lapalapítás évében, 1932-ben találták meg a fiatal Marx 1844-ben írt addig ismeretlen munkáit, mely a későbbi művektől eltérő látásmódjával egyes keresztény értelmiségiek között szimpátiát keltett. (MARX, KARL: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-

Étienne Borne, Alexandre Marc, Pierre Traval, továbbá az alapítók – a keresztény értékrend és az országban kialakult, mindent átjáró, meggyökerezett rendezetlenség [désordre établi¹⁰⁰] közötti szakadásról cikkeztek.

Traval egy rövid írásban¹⁰¹ a *Quadragesimo Anno* enciklika szocializmus-képéről referált. Nem volt elfogulatlan. Egy aktuális esemény, a szocialista CGT és a keresztény CFTC szakszervezetek közös lille-i sztrájkjának legitimálása vezette. Bár alapmotivációja illeszkedett a havilap törekvéséhez,¹⁰² így soraival szeretne volna elejét venni a katolicizmus és a politikai jobboldal zsigeri összekapcsolásának, szövegkezelése kérdéseket vet fel.

A „világ valamennyi katolikus hívójének” címzett pápai körlevél a Tanítóhivatal előző megnyilatkozásainál jóval pozitívabban szólt a kortárs szocializmusról. Utolsó nagy egységének idevonatkozó részletét¹⁰³ a közgazdasági és társadalmi kérdésekben jártas, s a marxizmust is aprólékosan ismerő két jezsuita, Gustave Desbuquois (1869-1959) és Achille Danset (1877-1935) készítette elő. Ahogy Du Passage, ők is abból

ból. Bp., 1977.) A Szent Officium, feljelentések alapján, az 1930-as években két ízben folytatott vizsgálatot Mounier lapja ellen: 1933-ban és 1936-ban.

- ⁹⁹ Az első években az Ordre Nouveau tagjai (Alexandre Marc, Denis de Rougemont, Robert Aron, Arnaud Dandieu, René Dupuis) jelentős szerepet játszottak a folyóirat renoméjének kialakulásában. Az a szellemiség, mely 1932-től megjelent, nem egyedül az *Esprit* körének sajátja és érdeme. A perszonalizmus az Ordre Nouveau „találmánya”. Kiáltványuk 1931-ben jelent meg („Magnifeste de l’Ordre Nouveau”). LOUBET DEL BAYLE, 2001. 490–492. p.
- ¹⁰⁰ A híressé vált kifejezést Denis de Rougemont vezette be. DUBREUIL, EMMANUELLE HÉRIARD: Mouvements personnalistes des années trente. Denis de Rougemont médiateur. [Perszonalista mozgalmak az 1930-as években. Denis de Rougemont közvetítő] In: In: Les relèves en Europe d’un après-guerre à l’autre. Éd.: Dard, Olivier – Deschamps, Etienne. Bruxelles et al., 2005. (Euroclio n° 33.) 217–232. p.; 57. sz. jegyz.
- ¹⁰¹ TRAVAL, PIERRE: Les catholiques et les socialistes après l’Encyclique Quadragesimo Anno. [A katolikusok és szocialisták kapcsolata a Quadragesimon Anno enciklika alapján] In: *Esprit*, 1933. N° 6. 1062–1066. p.
- ¹⁰² Az *Esprit* más katolikus folyóiratokkal egyetemben (*La Vie Intellectuelle*, *L’Aube*, *Sept*, majd *Temps Présent*) igyekezett megakadályozni a keresztény tanítás és lelkiesség összemosását jobboldali, reakciós áramlatokkal. E periodikák példányszáma nagyságrenddel kisebb volt (4000–10000 példány), mint az országos ismertségű, százazreket megszólító harcos orgánumoké (*Le Pèlerin*, *Écho de Paris*). CHRISTOPHE, PAUL: Les catholiques et le Front Populaire. [A katolikusok és a Népfrent] Paris, 1986. (továbbiakban: CRISTOPHE, 1986.) 28–30. p.
- ¹⁰³ A nyolc szerkesztési fázison átesett végleges szöveg több csoport munkájának eredménye. XI. Pius – a fasizmusról szóló rész beiktatásával – szintén aktívan vett részt e munkában. Desbuquois a pápa személyes köszönetét érdemelte ki. A korabeli fordítás címe: XI. Pius pápa Quadragesimo Anno kezdetű apostoli körlevele a társadalmi rend megújításáról. Bp., 1932. (továbbiakban: Quadragesimo Anno, 1932.) *Az elváltozott szocializmus* címet viselő alfejezet az 58-68. oldalak között olvasható. (Dér Katalin modern, javított fordításában a dokumentum: XI. Pius pápa Quadragesimo Anno kezdetű enciklikája. 1931. H.n., é.n. Online: Katolikus Ifjúsági és Felnőttképzési Egyesület: tarsadalomformalas.kife.hu / Olvasmányok / Alapdokumentumok. – 2017. április.)

indultak ki, hogy XIII. Leó pápa kora óta kardinális átalakulások zajlottak a gazdasági rendszerben, s közben a korábban zárt elméletű szocializmus „egymást hevesen támadó” táborokra szakadt. A kommunizmustól megkülönböztetett „enyhébb irányról”, a szocializmusról írva, amely egyébiránt megőrizte az egyházellenes alapállást, a dokumentum megjegyzi, hogy elveti az erőszakot, azonkívül az osztályharcot és a magántulajdon eltörlését is „többé-kevésbé mérsékelte, ha nem is adta föl egészen”. Sőt, lassanként egy „tisztességes és az igazságon nyugvó tárgyalás és vita” körvonalai formálódnak. Bár ez „még nem az óhajtott boldog társadalmi béke”, de már kezdete lehet „a társadalmi foglalkozási ágak együttműködése felé vezető útnak”.¹⁰⁴

A szocializmussal foglalkozó passzusok végig gondosan differenciálnak két síkot: a dogmatika (a filozófia), illetve a gyakorlat (a politika) síkját. A változások felvázolása, a felek – potenciális – együttműködésének konstatálása után, az enciklika arányaiban sokkal hosszabban taglalja a kereszténység és a szocializmus társadalomtanának¹⁰⁵ alapvető ellentétességét, az elvfelelés nélküli kompromisszum képtelenségét.¹⁰⁶ E két sík létéből fakadó adottságok mérlegelése a későbbiekben is a téma gordiuszi csomója lesz. Pierre Traval ezt a lényegbevágó ténytet hanyagolta, ráadásul az áttekintés gondolati ívének logikáját megfordította. Egymástól idegenkedő társadalmi csoportokat közelíteni szándékozván – ami önmagában nemes cél – idézetekkel tűzdelt cikkét fals eljárással azzal a szakasszal zárta, mely valójában a tárgy fölvezetése volt, s amelyből egyes szocialista nézetek és a katolikus teória rokonítását olvasta ki.¹⁰⁷ Kétségtelen, hogy az enciklika ezen mondatai méltatást tartalmaznak. De aláhúzendó, hogy az alfejezet célja egyrészt a munkásság megnyerése, másrészt a „szocialisták táborába átállt katolikusok” visszahódítása volt, ilyképp a dokumentum e nagy egységének hermeneutika kulcsa az a – kétszer is megismételt – megállapítás, mely szerint az „indokolt törekvések és követelések” teljesüléséhez nem szükséges a szocialista mozgalomhoz tartozni.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Quadragesimo Anno, 1932. 59–60. p.

¹⁰⁵ Az egyik radikális eltérés az egyén és a közösség viszonyának koncepciójában rejlik. A keresztény tan szerint a „társadalmi/társadalmasított termelési folyamat” a maga kényszerítő eszközeivel ellentette a személyi méltóságnak (és a szabadságnak).

¹⁰⁶ „Ámbár a szocializmusnak – mint egyébként minden tévedésnek – igazságai is vannak, amit a pápák soha kétségbe nem vontak, mégis az ő sajátos társadalomelmélete eltérő a keresztény tantól. Vallásos szocializmus, keresztény szocializmus a mondott társadalomelmélet mellett ellentmondások. Ugyanazért jó katolikusnak és ilyen értelemben szocialistának lenni nem lehet.” Quadragesimo Anno, 1932. 64. p.

¹⁰⁷ „A [szocializmus] látszólag visszaindul olyan igazságok felé, amelyek a kereszténység hagyományos kincsei, legalábbis lépéseket tesz feléjük. Tagadhatatlan, hogy a szocialisták sok programontja nagyon közel áll a keresztény társadalmi reformnak követeléseéhez.” Quadragesimo Anno, 1932. 60. p.

¹⁰⁸ Quadragesimo Anno, 1932. 61. p.

Az egyház nem tompította az elméletek különbözőségeit. A körlevél befejező része ellenben komoly lelkiismeretvizsgálatra¹⁰⁹ szólította fel a katolikus társadalom minden rétegét.

Pierre Traval – a megszokott egyoldalú katolikus szemléletből kivezetni akarván egyoldalú szövegértelmezése ellenére – hasznos észrevételeket is tett. Bár ezek gyökere a fentebb említett két szint vegyítése, mégis tanúsítja és megérteti a laicitás realitásából fakadó adaptációs problematikát. Szerinte nem egyedül a szocialistákra, hanem az 1930-as évek minden francia pártjára – így részlegesen a nem felekezeti pártként működő PDP-re is – illik, hogy számukra „ismeretlen és közömbös az embernek és a társadalomnak magasztos rendelése”, vagyis Istenhez, mint végső okhoz rendelése, s ezért áll előtérben a jólét és a „gyakorlati hasznosság” elve.¹¹⁰ Az enciklika elvárásainak voltaképp egyetlen csoportosulás sem tud megfelelni – jegyzi meg. Amellett kardoskodik, hogy a filozófia elvont szocializmusa nem jelenik meg a politikai gyakorlatban. A következő évek történései, többek között Maurice Thorez „kinyújtott kéz” politikája mutatta meg, hogy alaposan tévedett: a nagyobb politikai befolyásra törekvő kommunisták taktikázásával szemben a szocialisták – az egyházpolitika terén – megmaradtak eredeti eszméiknél. Traval expozéjának jelentősége, hogy a terjedelmes hosszúságú egyházi megnyilatkozás azon részéről írt, mely kevésbé került a közvélemény elé.

Robert Cornilleau hipotézise után alig pár évvel a cikk utolsó oldalán még egy érdekesítő megjegyzés ötlük szemünkbe: a szocialista aktivisták számára nem nyugtalanító a katolikusokkal való együttműködés kérdése, míg ugyanez a téma a másik térfélen kifejezetten zavart kelt. A katolikusok reagálását két félelem határozza meg: a hierarchia (feltételezett negatív) hozzáállása, valamint a baloldal asszimiláló politikája. Ez utóbbi valóságosságát 1936-ban a szabad szakszervezetek autonóm működésének ellehetetlenítésén munkálkodó CGT erőpolitikája igazolta.¹¹¹ S a hierarchia? 1933 áprilisában Maglione nuncius a párizsi érsekséghez írt levelében az *Esprit* e kiadványának átvizsgálását kérte. Kitűnő tanulmányok mellett olyan értekezéseket is talált e különszámban, melyek „nem csupán figyelmeztetésre érdemesek, hanem elítélésre” is. Jean Verdier bíboros a vizsgálat lefolytatását követően – nyár közepén kelt válaszelevelében – az *Esprit* küldetésére, összekötő szerepére hivatkozva nem tartott célszerűnek semmilyen közbelépést.¹¹²

¹⁰⁹ A kommunizmus térnyerésére reagáló *Divini Redemptoris* enciklika (1937) utolsó egységében hasonlóképpen önvizsgálatra buzdító, sőt szólító cikkelyeket találunk, melyek G. Desbuquois hatására kerültek be a szövegbe.

¹¹⁰ Traval az enciklikának a tekintély eredetével foglalkozó soraira céloz. „A szocializmusnak az ember és a társadalom magasztos rendelése tökéletesen ismeretlen és közömbös, a társadalomban csak hasznos egyesülést lát. [...] „Valódi társadalmi tekintély a szocialista társadalomban helyet nem találhat, mert azt tisztán a földi hasznon és az anyagon nem épülhet föl; igaz forrása az Isten, mindenek teremtmője és végső célja.” *Quadragesimo Anno*, 1932. 63–64. p.

¹¹¹ CHRISTOPHE, 1986. 93–100. p.

¹¹² CHENAUX, PHILIPPE: *L'Église catholique et le communisme en Europe. (1917–1989)* [A katolikus egyház és a kommunizmus Európában, 1917–1989.] Paris, 2009. (továbbiakban: CHENAUX, 2009.) 93–94. p.

A globális kihívások és a Vatikán

Az európai kontinens szellemi-, morális-, gazdasági-, társadalmi-, politikai megrokkánásának egyik feltűnő tünete a hatalom uralommá válása, a rend utáni vágy nemzeti radikalizmussá deformálódása, végső soron a kisebbség diktatórikus uralma a többség felett, a fasizmus, a nácizmus és a kommunizmus regnálása. De nem csupán egyes gondolkodók vagy jelentéktelennek tűnő értelmiségi körök látták egyre tisztábban a súlyos szituációt. Az „emberségesen emberiségi” nemzetközi szervezet, a Szentszék dikasztériumai és intézményei (a Szent Officium, az Államtitkárság, a Pápai Keleti Intézet) által felkért szakértők titokban, aprólékos munkával készítették elő a dogmatikai állásfoglalásokat. 1932-től az ateizmus és a kommunizmus, 1934-től „a három modern eretnokség”, a radikális nacionalizmus, a faj kultusza és a totalitarizmus foglalkoztatta a hivatalok specialistáit. XI. Pius pápa (1922–1939) cselekvően vett részt mindebben: pontos irányelvet adott, ellenőrzött, tervezeteket javított.

Ateizmus, marxizmus, kommunizmus

Míg a liberalizmus korlátozott társadalmi rétegek, az értelmiség és a polgárság egy részének gondolkodására hatott, a francia forradalom eszmevilága közvetlen örökösének és/vagy a liberális gazdasági-, politikai gyakorlat ellenreakciójának tekintett ateista és materialista marxizmus a „tömegek” között mélyítette el a vallástalanságot.¹¹³ A dekrisztianizálódás – akár túl-, akár alábecsülték – riadalmat okozott: az egyház szervezetét érő csapásként interpretálták, s többnyire nem belső (strukturális vagy szemléleti) megújulás lehetőségének tekintették. Az alig olvasott szakmunkák kivételével, melybe a pápai enciklikák is beletartoztak, az átlag európai katolikus nem tett distinkciót az „istentelen és igazságtalan kommunizmus” és a marxizmus „mérésékelt változata”, a szocialista gondolat között.¹¹⁴ Hazánkban a hívő közösség(ek) tudatába ezen kívül mélyen beívódott a „két forradalom” közeli emléke.

Miután a Szentszék 1924 júniusa és 1927 decembere között eredménytelenül folytatott Berlinben titkos tárgyalásokat Pacelli nuncius vezetésével a szovjet-orosz kormány képviselőivel,¹¹⁵ s miután szembesült a bolsevik államban 1929-ben újra fellángoló keresztényellenes

¹¹³ A *Magyar Sion* című katolikus társadalmi, politikai hetilap 1936 őszén egy meg nem nevezett „előkelő külföldi lap” cikkét foglalta össze. Jellemző részlet: „A liberalizmustól a szocializmusig és kommunizmusig az út nem hosszú. Lényegében arról van szó, hogy azonos [materialista] alapelvekből milyen végső következtetést vonnak le a gazdasági, szociális és politikai életre nézve. A jobbmódúak s a vagyonosok a mérsékelt vagy radikális liberalizmushoz jutnak el. De soha senki nem fogja a tömegeket visszatartani attól, hogy ugyanavval a logikával a közös princípiumokból ne mérsékelt szocialista vagy radikális kommunista elméleteket szűrjenek le. N.N.: Hová vezet a liberalizmus? In: *Magyar Sion*, 1936. október 25. 1–2. p.

¹¹⁴ A *Quadragesimo Anno* enciklika kifejezései.

¹¹⁵ CHENAUX, PHILIPPE: Pie XII. Diplomate et pasteur. [XII. Pius. Diplomata és lelkipásztor.] Paris, 2003. 160–164. p. A cél egy – a katolikus hívek helyzetét rendező – modus vivendi létrehozása volt.

propagandával és adminisztratív lépésekkel, addigi politikai stratégiáját felfüggesztve energikusabb lépésekre szánta rá magát. XI. Pius pápa a Szent Péter bazilikában 1930. március 19-én személyesen celebrált engesztelő szentmisét az üldözések áldozataiért, mely az eseményt bejelentő nyilvános levél miatt erős visszhangot keltett.¹¹⁶ A spirituális válaszon túl az 1930-as évek elejétől az Államtitkárság módszeres felkészüléssel igyekezett ellensúlyozni a kommunista csoportok, pártok növekvő befolyását. 1932 áprilisában az időközben államtitkári posztra emelt Eugenio Pacelli (1930. február 9.) minden egyes nunciatúrától jelentést kért a befogadó országban folyó bolsevista agitációról, melyet „a társadalmi rend tekintetében általános, a katolikus egyház szempontjából pedig különösen súlyos veszedelemnek” tartott.¹¹⁷ A vatikáni képviseletek diplomatáihoz kiküldött körlevélhez egy kilenc pontból álló kérdőívet is csatolt. A kérdések a vallásellenes szervezetek tevékenységének leírására, a képzés és toborzás módjára, a közvélemény és a sajtó attitűdjének felmérésére, az államigazgatási szervek korlátozó (vagy megengedő) reakcióira, a kommunista propaganda formáira és fő irányára, egy esetleges államcsíny lehetőségére, a katolikus egyesületek szociális aktivitására vonatkoztak.¹¹⁸ Mindezek mellett Róma kérte a propagandaanyagok (könyvek, kiadványok) számontartását, valamint konkrét javaslatokat is várt a helyzet jobbítására. Pár évvel később, 1936 tavaszán, a népfront-mozgalom sikerei után, újabb felhívás serkentette a nunciustokat informálódásra. Az államtitkár levelében kihangsúlyozta, hogy XI. Pius nagyfokú aggodalommal szemléli a kommunizmus térhódítását, s a marxista ideológiának a katolikusok körébe való beférkőzését. Ez utóbbi megjegyzés érzékelteti a két felmérés időpontja közötti változást, a (szentszéki) dogmatikai és a (helyi szintű) pasztorális megközelítés közötti különbséget, a „párbeszéd” tolerálásának csökkenését. A háttérben elsődlegesen a franciaországi tapasztalatok álltak.¹¹⁹

Pacelli bíboros iniciatívájától függetlenül 1934-ben P. Włodimir Ledóchowski jezsuita generális hasonló elképzelést vetett fel. Azt indítványozta XI. Pius pápának, hogy az Egyház érdekeinek védelmére Ateizmus Titkársága néven – jezsuita vezetés alatt – hozzanak létre egy speciális munkacsoportot, mely a katolikusok felvilágosítása céljából a lehető legátfogóbb, folyamatos gyűjtőmunkára és az eredmények gyors közlésére koncentrálna.¹²⁰ A világ minden részéről érkező hatalmas tényanyag a két kezdeményezésnek megfelelően két külön csatornán, az Államtitkárság hivatali

¹¹⁶ CHENAUX, 2009. 86–89. p.

¹¹⁷ PETTINAROLI, LAURA: La politique russe du Saint-Siège (1905–1939). [A Szentszék oroszországi politikája, 1905–1939] In: *École française de Rome*, 2015. Online: <http://books.openedition.org> – 2016. augusztus.

¹¹⁸ Uo.

¹¹⁹ A *L'Aube*, az *Esprit* és a *Sept* folyóiratok témaválasztásai, helyzetértékelései a jobboldali katolikusok egy részét irritálták.

¹²⁰ Joseph Ledit SJ vezetésével a Titkárság öt nyelven megjelenő periodikája (*Római levelek a modern ateizmusról*) 1935 májusa és 1939 szeptembere között tájékoztatta a közvéleményt, továbbá két látványos kiállítást is szerveztek Rómában. DROULERS, 1981. 192–193. p.

útjain, valamint a jezsuita rendtartományoknak a Titkársághoz delegált megbízottain keresztül érkezett Rómába.

Magyarországon a nunciusi felkérés végrehajtója és a renden belüli feladat megoldója Bangha Béla volt, aki sok más megbízatása mellett Bíró Ferencet konzultorként is segítette. A páter 1931-ben egy Ledóchowski általános rendfőnöknek küldött beadványában már foglalkozott az egyházzvédelem kérdéseivel, s ezek után lett az Ateizmus Titkársága tartományi referense, majd 1936-ban ismét ő készített részletes elemzést az antibolsevista propaganda módozatairól.¹²¹ A keményen kombattáns Bangha és a nem kevésbé konok Széchenyi „ügyféltése” (a katolicizmus védelme) hasonló intenzitást ért el, ellenben eltérő egyházképük miatt egészen más utakat választottak a cél eléréséhez. A *Korunk Szava* egyedülállóságára vall, hogy 1934 tavaszán teljes terjedelemben és azonnal átvette a hivatalos katolikus francia napilap egyik címlapcikkét. Marcellin Lissorgues abbé *Testvéreink a kommunisták* címmel¹²² a *La Croix* első oldalán egysíkúságtól mentes, higgadt és önkritikus írásban értékelte a marxista doktrína „relatív igazságának sok eszméjét”, de azt is jelezte, hogy a pápák szociális tanítása – „amelyektől sok katolikus fél és nem akar teljesíteni” – ezeket már tartalmazza. Nehezen elképzelhető, hogy Magyarországon – ahol ezen évtizedben a radikális baloldali mozgalmaknak gyakorlatilag nem volt bázisa¹²³ – a *Nemzeti Újság* valaha is hírt adott volna egy ennyire közérthető, egyúttal a mulasztásokat kifejezetten leleményesen megfogalmazó publicisztikáról. A közleménynek Franciaországban – ahol a kommunista pártnak 8-10 % között mozgó szavazóbázisa volt – következménye lett. A szerzőt saját közegében „zavarkeltés és megosztás” vádjával illették. Az eset azonban szemernyit sem változtatott a katolikus sajtó sokszínűségén, az eseményeket a keresztény elmélet perspektívájából ítélő vélemény szabadságon.¹²⁴ Nem kizárt, hogy a reformkatolikusok Ignotus Hugó cikkével kapcsolatos későbbi visszafogottságát a hazai (informális) visszhangok is magyarázzák. A jezsuita tartományfőnök 1934 áprilisában megtiltotta rendtársainak a *Korunk Szavába* való publikálást.¹²⁵

Rasszizmus és totalitarizmus

1934 októberében Alois Hudal püspöknek¹²⁶ a Szent Offícium titkárának, Mgr. Donato Sbarrettinek címzett beadványa tartalmazta elsőként, hogy a

¹²¹ MOLNÁR ANTAL: Az engedelmes lázadó. In: Bangha Béla SJ emlékezete. Szerk.: Molnár Antal – Szabó Ferenc. Bp., 2010. (továbbiakban: MOLNÁR, 2010.) 137–139. p. Molnár Antal levéltári kutatásai során nem lelte fel e beadványokat.

¹²² ABBÉ LISSORGUES: Testvéreink a kommunisták. In: *Korunk Szava*, 1934. 7. sz. [április 1.] 129. p.; Uő: Les communistes, nos frères. In: *La Croix*, 1934. március 21. 1. p.

¹²³ Dr. Sombor-Schweinitzer József 1937-es előadása a radikális baloldali mozgalmakról. Közli: Konok Péter. In: *Múltunk*, 2003. 2. sz. 199–230. p.

¹²⁴ CHARRON, ANDRÉ: Les catholiques face à l'athéisme contemporaine. [A katolikusok és a kortárs ateizmus] Montréal, 1973. 108–109. p.

¹²⁵ MOLNÁR, 2010. 118. p. Az első években Csávossy Elemér 10, Tornósy Gyula 2 értékes tanulmányt adott a reformkatolikus lapnak.

¹²⁶ Alois Hudal (1885–1963) 1923-tól az osztrák és német papnövendékeket fogadó római kollégium, a Santa Maria dell'Anima rektora, 1930-tól a Szent Offícium kon-

páának enciklika vagy syllabus formájában, másképpen szólva teljes tekintélyével kellene megbélyegeznie a kor legveszélyesebb eretnokségeit: a nacionalizmust, a fajimádatot és a totális állam ideáját. A kidolgozás munkáját ebben az esetben is jezsuita teológusok kapták meg, akik a nacionalizmust nyolc, a faj kultuszát huszonnégy, a totalitarizmust tizenöt tételben, egyfajta katalógus formájában ítélték el. 1936 tavaszán azonban az Államtitkárság közbelépett. Mgr. Domenico Tardini arra figyelmeztetett, hogy a dokumentum a megjelenéskor félreértésre adhat okot, hisz egyes politikai szereplők a Szentszék egyoldalú elköteleződését olvashatják ki belőle. Ezért – negyedik téves tanként – a kommunizmus leleplezését is szükségesnek tartotta. XI. Pius gyors döntése alapján 1936. április 29-én egy kibővített, majd igen intenzíven dolgozó munkacsoport látott neki az új elaborátum elkészítésének. Ugyanezen év őszén a *Razzismo, nationalismo, comunismo, totalitarismo* című tervezet¹²⁷ publikálását a dikasztérium bíborosai már nem tartották időszerűnek, ellenben 1937 márciusában (továbbra is mozgalmas háttértörténetek után) két külön enciklika jelent meg: a németországi egyházüldözésről (*Mit brennender Sorge*), illetve a kommunizmusról (*Divini Redemptoris*). A rasszizmus témáját XI. Pius nem vette le a napirendről, 1938 júniusában John LaFarge amerikai jezsuitát bízta meg egy új körlevél előkészítésével, aki két európai rendtárs, Gustave Desbuquois és Gustav Gundlach segítségére is támaszkodhatott. A *Humani generis unitas* címet viselő irat a pápa újabb súlyos betegsége, majd halála miatt nem került nyilvánosság elé.¹²⁸ Sajnálatos, hogy ezen évtizedben a pápai hivatalok egymást keresztező munkája miatt értékes idő veszett el, miközben a hívek határozott, félre nem érthető nyilatkozatokra vágytak.

Összegzés

Az 1930-as évek elején Franciaországban egy „jobbközépen álló” katolikus értelmiségi, Robert Cornilleau, Magyarországon egy „baloldali” liberális intellektüel, Ignóus Hugó, vetette föl két – egymással harcban álló – eszme- és politikai világ közeledésének fontosságát. Más-más oknál fogva, de mindkettőjüket a nemzeti közösség iránt érzett őszinte aggodalom vezette. Az elhibázott Párizs környéki békeszerződések nyugtalanító kihatásai mind a weimari Németország utolsó éveiben író francia, mind a nemzetiszocialista Harmadik Birodalom idején meditatáló magyar szerzőt foglalkoztatták. Írásaik azonnali reakciót váltottak ki. Előbbi saját országára fókuszálva – reformmunka keretében zajló – széles nemzeti összefogás szerves részének tekintette a fiatal szocialista generációval való közös parlamenti akció lehetőségét. Utóbbi fenyegetőbb európai légkörben, általános tendenciákat elemezve, a személy méltóságának

---

zultora. Az 1936-ban megjelent, s a nemzetiszocializmus „egy formájával” párbeszédet kereső könyve, a *Die Grundlagen des Nationalsozialismus* nagy megütközést keltett. A *Korunk Szava* szakértői cikke szerint a mű „alapjólataiban tarthatatlan”. HILDEBRAND, DIETRICH VON: Hudal püspök új könyve. In: *Korunk Szava*, 1936. 24. sz. 512–513. p.

¹²⁷ A kész szöveg bőven hivatkozott Mussolini, Hitler, Marx, Engels és Lenin kijelentéseire. CHENAUX, 2009. 102–104. p.

¹²⁸ DROULERS, 1981. 336–338. p.

veszélyeztetése, az erőszak kultusza terjedése kapcsán beszélt a katolicizmus és a liberalizmus értékössességéről, melyhez a demokratikus szocializmus társadalomjobbító törekvéseit is kapcsolta. Pierre Traval alkalom szülte munkája – immár egyházi tanítóhivatali megnyilatkozást kommentálva – a „társadalmi béke” megteremtésének új útjait kereső francia katolikusok egy csoportja törekvéseinek újabb lenyomata. Ignotus Hugó, valamint Cornilleau és Traval publicisztikája egy járatlan út feltörési kísérlete volt.

A megszólítottak, a másik tábor képviselői – 1930-ban az ifjú francia szocialisták és 1934-ben magyar reformkatolikusok – elhárították a tényleges eszmecsere kockázatát, mely mögött politikai, ideológiai és pszichológiai okok egyaránt meghúzódtak.